

AVRUPA VE AMERİKADA DEMOKRASI VE SOSYOLOJİ

Yazan

Nurettin Sazi KÖSEMHAL

İnsanla Sosyal Çevrenin Karşılıklı Etkisi — Amerikalılar ekonomi, psikoloji, sosyoloji, etnoloji gibi insan bilimleri alanında çalışan bilimlere “Social Scientist” diyorlar. Bu terime şimdilik daha iyisini buluncaya kadar “İnsan bilimi uzmanı” diyelim isterseniz.

İnsanlarla, kendilerini saran kültür çevresinin ya da sosyal çevrenin birbirlerine karşılıklı etkide buldukları artık herkesin kabul ettiği bir gerçektir. Onun için her insan gibi bilginler de (ister tabiat bilimleri ister insan bilimleri alanında uğraşsınlar) bir yandan kendilerini saran sosyal çevrenin daha doğrusu türlü değerlerin, kuralların, kurumların etkisindedirler, bir yandan da içinde buldukları topluma etkide bulurlar.

Yalnız bilgin ile sosyal çevre birbirine karşılıklı etkide bulunan iki ayrı gerçek sanılmamalıdır. Bunlar “Socio - culturelles” denen bir ve aynı gerçeğin birbirine girmiş iki yönüdür.

Kültür çevresi ya da sosyal çevre dikkate alınmazsa, insanın ne kişiliği ne de görevleri tam olarak kavranabilir. İnsan yönü dikkate alınmadı mı da, sosyal çevrenin türlü değerleri, kuralları, kurumları hareketten dinamizmden yoksun ölü bir yığın halini alır. Bundan ötürü insan bilimlerinin, özellikle konumuz olan sosyolojinin gelişimini kavramak istersek toplumun bir yandan insan ilişkileri yönünü bir yandan da sosyal çevre yönünü, bütünlüğünü hiçbir zaman gözönünden uzak tutmadan dikkate almamız gerekir.

Zaten “socio - culturelles” gerçeğin insan ilişkileri ve kültür çevresi yönlerini hiçbir zaman birbirinden ayırmak mümkün değildir.

İnsansız sosyal çevreyi kavramak mümkün olmadığı gibi sosyal çevresiz de insanı kavramak mümkün değildir:

Bilgin'in topluma etkisi ve sosyal görevleri — Acaba bilim adamının topluma etkisi nedir? Bunu iyice kavramak için bir yandan bilgin'in toplumda gördüğü görevleri belirtmek bir yandan da kültür çevresinin bu görevleri geliştiren, engelleyen, sınırlayan olanak (imkân) larını koşullarını (şart) larını gözden geçirmek gerekir.

“Bilgin'in türlü görevlerini üç grupta toplamak mümkündür. Bunlar da: Bilimsel araştırmacılık, öğreticilik, teknik danışmanlıktır.

Bilgin, araştırmacı olarak bilimi bulunduğu sınırlardan daha ileri götürür, öğretici olarak bilgiyi çağının insanlarına ve çocuklarına geçirir, danışman olarak da devlet ve hükümet başkanlarından, bakanlardan, politikacılardan tutun da iş adamlarına kadar her çeşit yöneticiye programlarını plânlarını uygulamak için bilgi verir.

Toplum yapısının bilgin'e etkisi — Ama beri taraftan “bilgin”in bu araştırmacılık öğreticilik, teknik danışmanlık görevleri; içinde bulunduğu toplumun, sosyal çevrenin sağlayacağı çalışma ve araştırma olanaklarına, toplumun değerler zincirinde kendisine vereceği mevkie göre değişik şekiller alır.

Örneğin teknolojik bir toplum, bilginleri daha çok araştırmalar üzerinde çalışmaya zorlar, demokratik bir toplum öğretimin yurttaşlar arasında eşitlikle yayılmasını ister; bunun için de bilginleri öğretmenliğe zorlar, plânlanmış bir toplum bilginini daha çok danışman olarak çalışmaya sürükler. Hiç şüphe yok ki bugünün toplumları yapılarına göre türlü derecelerde olmak üzere bu karakterlerin üçüne de aynı zamanda sahip olabilir. Her biri az çok hem demokratik hem teknolojik hem de plânlanmış karakterde bulunabilir. Toplumların yapılarına, hatta aynı toplumun çeşitli çağlarına göre de bu karakterlerden biri diğerlerine göre üstün bir değer kazanabilir. Bir toplumda bu üç farklı görevden hangisinin üstün olduğunu anlamak için, sosyal mertebeler sırasında bunlardan her birine verilen mevkii gözden geçirmek yeter.

Örneğin 19. yüzyılda Amerika Birleşik Devletlerinde demokratik karakter teknolojik karakterden daha üstündü, onun için de bilim adamının öğretmenlik görevi, o zaman başta gelmekteydi: Ama 19. yüz yılın sonlarında teknolojik ve endüstriyel karakter gelişince bilim adamının

araştırcılık görevi başta gelmeğe başladı, öğretmenlik ikinci plânda kaldı, o sıralarda Birleşik Devletlerde büyük örgüt (organisation) plânları yoktu, bu yüzden bilim adamının danışman olarak çalışması pek mümkün olmuyordu. Ama birinci dünya savaşı sırasında büyük girişim (teşebbüs) kurumlarında başlayan örgüt plânları zamanla hükümet örgütüne de yayıldı. Bugün büyük iş kurumlarında olsun, devlet örgütünde olsun bilginler danışman olarak da büyük ölçüde yer almağa başlamışlardır. Öyle ki sosyal mertebede: danışman (müşavir) araştırmacı ile öğretmen arasında bir yer tutmuş gibidir¹.

Bu örnek bile bilgin'in toplumdaki görevlerinin nasıl kendini saran kültür çevresine, sosyal çevreye bağlı olduğunu göstermekte; başka bir deyimle bilgin'in görevleriyle kültür çevresinin karşılıklığını (réciprocité), bunların birbirlerine olan karşılıklı etkisini açıkça ortaya koymaktadır. Böylece bir memleketin bilimiyle bilginiyle kültür çevresi arasındaki karşılıklı etkiye işaret ettikten sonra Avrupa ve Amerika sosyolojileri arasındaki ayrılık daha kolay anlaşılacaktır. Ama ilkin Amerikan sosyal yapısını belirleyen (tayin eden) en temelli etmenlerden birini, demokrasi görüşünü ele alarak, bunun çeşitli sosyal kurumlara, güçlere, sonra da tabiat ve insan bilimlerine, özellikle sosyolojiye olan etkisini gözden geçirelim.

Demokrasinin belirmesi ve 20. yüzyılda Amerikada aldığı yeni anlam — Amerika Birleşik Devletleri 20. yüzyılın ilk yarısında hızla gelişen büyük bir değişikliğe uğramıştır. Bu değişikliğin hiç şüphesiz bir çok nedenleri vardır. Ama bu incelemede mümkün olabilen çeşitli sebeplerden yalnız birini, en önemli saydıklarımızdan birini, demokrasi ahlâkını değişken (variable) olarak ele alacağız. Bu ahlâkın, özellikle 20. yüzyılın başlarında Amerika Birleşik Devletlerinde, Avrupadakinden büsbütün farklı bir anlayışa bürününce de nasıl Amerikan endüstrisini, ekonomisini, üretim tekniklerini, ticaretini, kültür endüstrisini, düşüncesini, tabiat ve insan bilimlerini etkilediğini bütün bunları Avrupadakilerden büsbütün ayrı bir yola götürdüğünü göstermeğe çalışacağız.

1. Bu konu hakkında daha etraflı bilgi edinmek isteyenler: Daniel Lerner ve Harold Lăsswell'in birlikte yayınladıkları "The Policy Sciences" (Stanford University Press) adlı kitabın son bölümünde; Robert King Merton ile Daniel Lerner'in "Social Scientist" başlıklı yazısına başvurabilirler. Fransızca çevirisi: "Les Sciences de la politique aux Etats Unies" Recueil d'Etudes sous la Direction de Harold D. Lasswell et Daniel Lerner; Armand Colin, Paris, 1951.

Bilindiği gibi halk egemenliği, eşitlik, insan hürlüğü temel ilkelerine dayanan demokrasi fikri Rönesanstan sonra gittikçe gelişerek 18. yüzyılın sonlarına doğru hukuklaşmış, özellikle 1789 fransız burjuva devriminden sonra da hızla gerçekleşme yolunu tutmuştur. Ancak 19. yüzyıl boyunca gelişen, gerçekleşen bu demokrasi, gerek Avrupada gerek Amerika Birleşik Devletlerinde; daha çok burjuva denen zengin ve orta halli sınıfların haklarını korumuş, geniş halk yığınlarına da gerçek hayatta, politika alanındaki seçim eşitliği gibi bazı hakları tanıyabilmiştir. Ama 20. yüzyılın başlarında A.B.D' lerinin demokrasi görüşü, Avrupa toplumlarının bu görüşünden hızla ayrılmaya başlamış, sadece zengin ve orta sınıfların değil, geniş halk yığınlarının da haklarını savunan bir yola girmiş; böylece A.B.D. lerinde geniş halk yığınlarının maddî manevî her çeşit insan haklarını koruyan; yaşama tarzına kadar uzanan yani yemede içmede, giyim kuşamda, barınmada eşitliği sağlayan bir demokrasi anlayışı yer almıştır.

20. yüzyılın başlarında, Amerika Birleşik Devletlerinde geniş halk yığınlarına inmeğe çalışan, hızla gelişen bu demokrasi anlayışı, şu son elli altmış yıl içinde Birleşik Devletlerin sosyal hayatını baştan aşağı değiştiren kansız ve sessiz bir devrim yaratmıştır denebilir. Yollarından, taşıtlarından, yapılarından, giyim kuşamından tutun da ekonomisine, düşüncesine, zevkine kadar her şey değişmiştir. Bu arada kapitalizm de demokrasi amaçlarına yönelmiş; fakir halk, çoğunluk sıkıntısından sefaletten sıyrılmış, üstün bir hayat çizgisine ulaşmıştır.

Bu demokrasi görüşünün doğurduğu büyük değişikliği anlamak için ilkin 1900 Amerikasına şöyle bir göz atalım.

1900 Amerikası — Yirminci yüzyılın başlarında Amerika Birleşik Devletleri henüz at çağından sıyrılmamıştır. Şehirlerde kasabalarda elektrikli tramvayların yanında atlı arabaların nal sesleri yükselmekte... Otomobil ancak büyük şehirlerin zengin bölgelerinde tek tük görünmekte... Amerikan halkının en aşağı yarısı daha otomobil bile görmemiş durumda. Tarlalar hayvanla sürülmekte, traktörün daha adı sanı yok.. Şehirlerde dört atlı yangın arabaları zevkle seyredilmekte...

Şehirlerarası yolculuklarda da tren yanında atlı arabalar kullanılmakta... Köylünün sekiz on kilometre ötedeki şehire alış verişe gitmesi, en aşağı yarım gününü almakta... Onun için her bölge kendi içine kapanmış durumda. Köylü ile şehirli arasında hayat biçimi, giyim kuşam, davranış, düşünüş, zevk bakımından uçurum var.

m. - d. m. n. ö. y. l. e. 219.
 1900 Amerikası - Birleşik Devletler
 henüz at çağından sıyrılmamıştır

1900 Amerikasının giyim kuşamı da bir âlem. Kadın vucutları bali-nalı korseler cenderesinde kaskatı kesilmiş. Üst üste giyilen, kat kat bol kumaştan yapılmış elbiseleri, yerleri süpüren etekleri idare etmek ayrı bir iş... Kadınların kırlara plâjlara bile bu kılıkta gitmeleri âdet halinde...

Erkeklerin de şehirde katı kolalı yakalar, kolluklar takmaları, pan-tonon yekek caket takımı giymeleri şart... Sıcak havalarda bazı daireler-de caket çıkarmağa izin vardı, ama yekek çıkarmağa asla.. Büyük iş adamları, bankerler sokaklarda redingot, silindir şapka ile dolaşırlardı. Şapkasız çıkmak herkes için ayıp bir şeydi.

Giyim kuşamdaki bu katılık iki cinsin karşılıklı münasebetlerinde de kendini göstermektedir. Genç bir kadının gece yalnız sokağa çıkması eğlenceye gitmesi hoş görülmez. Bir kıza kokteyl ikram etmek suç sa-yılmakta... Arkadaşlıkta bir öpücük, evlenme sözü vermek gibi bir şey... Aile kızlarının ilk, nihayet orta öğrenimlerini yaptıktan sonra ev işlerin-de annelerine yardım etmeleri, koca beklemeleri âdet halinde.. Çalışmak zorunda kalırlarsa ancak öğretmenlik, hastabakıcılık gibi işlere başvur-maları hoş görülür; istidadı varsa yazar, şarkıcı, operet artisti olabilir, ama tiyatro oyuncusu asla...

1900 yıllarında Amerika Birleşik Devletleri nüfusunun 76 milyonu aşmadığını, şehirlerinin de bu güne göre çok küçük olduklarını hatırla-talım. Örneğin bugün 2 milyonu aşan Los Angeles'in nüfusu o zaman 102.489 kadarmış... Göklere çıkan yapılar da henüz yok.. New Yorkta herkesin hayranlıkla seyrettiği "Iving Syndicate Building" 29 katlı.. Elekt-rik yalnız zenginlerin evini aydınlatmakta. Halk şehirlerde havagazı, köylerde petrol lambası kullanmakta... Banyo, akar su zenginlerin evin-de görülen bir lüks. Otellerde de banyolu oda bulmak bir mesele... Her oçasında banyo bulunan ilk otel 1907 de Buffalo da kuruluyor. Günü-müzün emaye banyoları da 1916 nın buluşuydu.

1900 Amerikasının ekonomik rejimine gelince : Kapitalizm altın ça-ğını yaşamakta. Bir tarafta bakıyorsunuz şimendifer kralları Vanderbilt kardeşler, çelik kralı Andrew Carnegie (1837-1919), petrol kralı John Davidson Rockefeller, banker John Pierpont Morgan (1837-1913) gibi dev zenginler.. bir tarafta da korkunç sefalet içinde yüzen çoğunluk.

Atılım Carnegie yi, büyük çelik fabrikalarındaki payı yüzde 58.5; 1900 yıllarında kumpanyanın kazancı 40 milyon dolar, Carnegie ye dü-şen pay 23 milyondan fazla, üstelik o sıralarda hükûmete bir kuruş bile vergi vermek yok. Bu, Carnegie'nin yalnız bir işten edindiği kazançtır,

ötekiler hesaba katılmamıştır. O devrin dolarının bugünkünden üç misli fazla bir değer taşıdığı dikkate alınırsa Carnegie'nin kazancı bugünkü hesapla yalnız çelikten 70 milyonu bulmakta.. Zenginlik derecesini tasarlamanı artık.

Vanderbiltler 1880 de zenginlere ilk saray örneklerini verdi. 1885 de bu ailenin "Fith Avenue" da büyük sarayları vardı, bunlara o zaman 12 milyon dolar harcanmış, bugünün parasiyle 36 milyon eder. Bundan başka Georges V. Vanderbilt'in North Carolina'nın Ashville bölgesinde kurduğu azametli şatonun 400 kilometre kare toprağı vardı. Bunu, orman merakını gidermek için edinmişti. O sırada Ziraat Bakanı olan Paul Morton "Vanderbilt'in ormana harcadığı para, kongrenin başkanlığına ayırdığından çok fazla, kullandığı adamlar da öyle" demekten kendini alamamıştır. Kısası "Bourbon"lardan başka Avrupada hiç bir kral ailesi, Vanderbilt'ler kadar saraylarına para harcamış değildir.

Zenginler yatağı "New Port" un en parlak çağında verilen danslı yemeklerin, baloların ihtişamı da anlatılmaya değer. Randolph Gugenheimer, 1899 da eski "Waldorf Astoria" otelinde verdiği 40 kişilik ziyafet için 10 bin dolar harcamıştır. Adam başına 250 dolar eder. Bugünün hesabıyla 750 dolar tutmakta. Ünlü banker John Pierpont Morgan kızının düğün töreninde 2400 davetliyi ağırlamak için "Madison Avenue" deki evinin yanına, sonra yıkılmak üzere, geçici koca bir yapı kondurur.

Bu göz kamaştırıcı zenginlik yanında, Birleşik Devletlerin her yerinde, özellikle büyük şehirlerinde korkunç bir sefalet sürüp gitmekte... Bu inanılmayacak kazançlar zenginlerin cebine girerken, Amerikalı işçilerin yıllık kazancı 400-500 doları aşmamakta, Carnegie'nin yalnız çelikten edindiği kazanç 40-50 bin işçisinin yıllık kazancına denk geliyor demektir.

Comte de Vay de Vaya adlı bir Macar, 1908 de yazdığı: "Bir Göçmen Gemisinde Amerikaya Doğru" adlı eserinde Pennsylvania'daki çelik fabrikalarında çalışan işçilerin durumunu bakınız nasıl anlatıyor: "Mc Keesport'tan Pittsburgh'a kadar uzanan ovada 14000 baca göklere yükselmekte.. Bu bacalar durmadan ateş duman saçmakta.. Romalıların ateş tanrısı "Vulcain" in ülkesi bu ovadan daha sıkıntılı daha boğucu olamazdı.. Sayısız yaralı ölü veren bir cehennem... binlerce göçmen her yıl buralara gelir, yutuluncaya kadar çile doldurur... İnsanlar sakat kalmış, yıkılmış, ölmüş, kimin umurunda... Her boşalan yere can atan, kölelik zincirine vurulmağa hazır binlerce insan sıra beklemekte..."

1899 da Boston'da işçi evleri hakkında verilen şu rapora bakınız: "...duvarlar, tavanlar çökmüş, kanalizasyonlar bozulmuş, aptesane buraları tıkanmış, bodrumlar pis ve su birikintileri içinde... bu evlerde yaşamak tehlikelidir... v.b."

1900 yıllarında, Amerika bir endüstri memleketine çevrilmişti, zenginlik artmıştı ama para çok dar bir zümrenin cebine giriyordu, geniş halk yığınları, işçiler için hiç bir kurtuluş yolu hiç bir kalkınma çaresi kalmamıştı artık... Çünkü:

a) 19. yüzyılda işçiler, koşulları beğenmedi mi, Amerikanın batısına göç etmek, oradaki boş toprakları işletmek olanağını bulurdu. Ama A.B.D. lerinde bu boş verimli topraklar artık tutulmuştu. Batı Amerika bir kurtuluş yolu olmaktan çıkmıştı.

b) Birleşik Devletlere, Avrupadan bol bol işçi göçmenler geliyordu. 1840 ile 1860 arasında İrlandalılar göç etmekteydi. Bunlar günde 13-14 saat çalıştırılıyordu, hem de çok az bir gündelikle... Daha sonra Avrupadan sırayla İtalyan, Yahudi, Slav akınları başladı. Bunlar kalkındıkça yerlerini yeni göçmenler dolduruyordu. 20. yüzyılın başlarında göçmenlerin sayısı gittikçe artıyordu. 1900 de 448.572 kadardı. 1907 de son haddini buldu, 1.285.349 a kadar yükseldi. Bu koşullar altında gündeliklerin düşük olmaması mümkün değildi.

c) Endüstri alanında sendikacılık henüz yaygın bir biçim almamıştı. Sıgar sendikası gibi iyi örgütlenmiş bir kaçı çıkarılırsa geriye kalanların hiç biri işçilerin haklarını koruyacak durumda değildi.

d) Federal hükümet çok zayıftı. İş hayatı üzerindeki yetkisi de çok sınırlıydı.

İşte 20. yüzyılın başlarında büyük burjuva sınıfı böyle azgınca gelişmekte, zengin fakir uçurumu, işçi patron gerginliği gittikçe artmakta, zenginliğin senbolü "Wall' Street"i zorbalıkla devirmek isteyen sendikalara bağlı eli silâhlı işçiler hızla örgütlenmekte... Amerika kanlı bir devrime doğru hızla yol almakta...

Son 60 yıl içinde Amerikada beliren büyük değişme — Amerikada beklenen bu devrim, aradan yirmi yıl geçmeden gerçekleşmiş, hızla da gelişme yolunu tutmuştu; ama şaşılacak şey! hiç bir zora başvurmadan, kan dökmeden, tabii bir akışla kendiliğinden oluvermişti her şey... Gerçekten daha yirmibeş yıl geçmeden Amerika dünyanın en

refahlı, en huzurlu bir toplumu oluvermiş. İşçi - patron gerginliği yumuşamış, zengin fakir uçurumu kalkmış, otomobil, traktör gibi motörlü araçlar almış yürümüş, at çağı tarihe karışmış. Giyim kuşam rahathğa, sadeliğe, tabiiğe yönelmiş, kadın erkek karşılıklı ilişkileri çok daha hoş görürlü kurallara bağlanmış, nüfus 50 yılda iki misline 150 milyona ulaşmış, bugün de 200 milyona yaklaşmış, şehirler hızla büyümüş, göklere tırmanan yapılar mantar gibi fıskırvermiş. Tabiat bilimleri hızla gelişmiş, insan bilimleri kollektif orijinalliklerini gösterme yoluna girmiş...

Değişmenin temelli nedeni: demokrasi — Peki 1900 sıralarında Birleşik Devletleri saran o kara bulutlar nasıl oluyor da 30-40 yıl içinde dağılıveriyor, işçi patron gerginliği, fakir zengin uçurumu kalkıveriyor, yerine bütün dünyayı imrendiren rahat, refahlı bir toplum doğuyor?

İşte şu son kırk elli yıl içinde, bu sonucu doğuran tedbirlerin en önemlileri:

a) 1917 de başlayan gittikçe de arttırılan gelir vergileri, veraset vergileri, bir taraftan zenginliğin sayılı ellerde birikmesini önlemiş, bir taraftan hükümetlere halk hizmetlerinin yapılmasını sağlamış.

b) İş hayatını, endüstriyi, ticareti düzenlemek için hükümet bunlara müdahalesini gittikçe arttırmış (Newdeal 1933).

c) Ford gibi bazı patronlar işçi gündeliklerini arttırmış, el emeğini değerlendirmiş.

d) Sendikalar işçi haklarını korumak için patronları sıkıştırmış.

e) Çoğunluk için çok sayıda sağlam, ucuz, seri mal çıkarılmış, kültür alanında da baskı sayıları beş on milyona yaklaşan dergilerle, gazetelerle, tabiat ve insan bilimlerinin buluşlarına dayanan yeni bilgiler, fikirler, görüşler zevkler aşlanmıştır.

Bütün bu tedbirlerin de; geniş halk yığınlarına kadar uzanan, başta bilim olmak üzere bütün sosyal güçleri bu yolda yürüten, vepyenî bir halk demokrasisi ülküsüne dayandığını hatırlatalım.

Amerikadaki yeni Demokrasi anlayışı Amerikayı Avrupadan git gide ayırdı — Görülüyor ki 20. yüzyılın başlarında Amerika Birleşik Devletlerinde demokrasi ahlâkının temeli olan halk egemenliği, eşitlik, hürlük ilkeleri üst katlardan aşağı katlara, geniş halk yığınlarına kadar uzanan, özel

bir anlam kazanmıştır. Buna karşılık Avrupa toplumları 18. ve 19. yüzyılın sadece orta ve zengin sınıflarının haklarını koruyan, halk yığınlarına inemeyen bir demokrasi içinde büzülüp kalmıştır.

İşte 20. yüzyılın başlarında A.B.D. (Amerika Birleşik Devletleri) lerinde geniş halk yığınlarına kadar uygulanan demokrasi görüşüyle Avuranın sadece orta ve yüksek zengin sınıflarına uygulanan demokrasi görüşleri arasındaki bu fark daha önce de bildirdiğimiz gibi Amerikan toplumsal kurum ve güçlerini gitgide Avuraninkinden ayırmıştır.

Bu yeni demokrasi anlayışının çeşitli madde ve kültür endüstrilerine etkisi — Gerçekten bugün A.B.D. lerinde hiç bir alan yoktur ki bu yeni demokrasi anlayışına göre uygulanmamış olsun. Yirminci yüzyılın başından beri Amerikada her şey gibi zenginlik, kapitalizm de böyle bir demokrasi anlayışına göre ayarlanmıştır. Örneğin ekonomi, endüstri, ticaret alanında: "halk için çok sayıda standartlaşmış seri mal çıkarmak" ilkesini, böyle bir demokrasi anlayışı doğurmuştur.

Yirminci yüzyılın başlarında zihinleri saran bu yeni demokrasi anlayışı: "Çoğunluk için çok sayıda seri mal çıkarma" ilkesi, ayrıca tabiat ve insan bilimlerinin bu ilkeyi benimsemesi, bu yolda yürümesi, günümüzün ileri refahlı Amerikasını doğurmuştur. Yiyecek, giyecek, ev eşyası, ev, otelcilik, gazetecilik, dergicilikle ilgili çeşitli madde ve kültür endüstrilerinde, türlü fizik ve insan bilimlerinde görülen göz kamaştırıcı ilerlemeler hep bu halk yığınlarına kadar uzanan demokrasi ilkesi sayesinde olmuştur.

Dergi, gazete endüstrisinden örnek — Örneğin 1900 yıllarında geniş halk yığınları için, seri halinde, çok sayıda, gazete, dergi basmak ilkesini güden gazeteciler, dergiciler, şaşırtıcı sonuçlara varmışlardır. Bu ilke sayesinde birçok gazeteler, dergiler ilânlardan edindikleri büyük kârlarla bunları maliyetinden çok daha düşük bir fiyatla satmayı sağlamışlar, böylece 20 yıl içinde günlük gazetelerin haftalık dergilerin baskı sayısı milyonları aşmıştır. Alalım "Saturday Evening Post" adlı dergiyi: 1902 de 314.671 sayı basmakta ve reklâmlardan 360.165 dolar elde etmekte... 20 yıl sonra aynı derginin baskı sayısı 2.187.000 e çıkıyor, ilândan edindiği kazanç 28.278.755 dolara yükseliyor 1902 ye göre baskı sayısı 7 misli, yıllık ilân kazancı da 78 misli artmış demektir.

Bu yeni demokrasi görüşünün; yiyim içim, giyim kuşam, barınak, taşıt, ulaştırma ile ilgili çeşitli endüstrilerdeki etkisini görmek mümkün

dür. Burada bunlardan birini, örneğin taşıt ve ulaştırma endüstrisini ele alalım, bu yeni demokrasi görüşünün şu son kırk elli yıl içinde bu alanda meydana getirdiği yenilikleri gözden geçirelim.

✕ *Otomobil endüstrisinden örnek* — 1900 yıllarında, Birleşik Devletlerde otomobil sokaklarda tek tük görünen bir taşıttır. Kayıtlara göre bütün Amerikada 13,824 kadar... Bunlar da zenginlerin elinde pahalı birer oyuncak. O zamanlar kimin hatırına gelir ki bu oyuncak 20-30 yıl sonra çoğunluğun elinde en işe yarar bir taşıt olacak.

Bakınız 1906 yılında Princeton Üniversitesi Rektörü Woodrow Wilson ne diyor: “Bu memlekette Marx’cı fikirlerin gelişmesine hiç bir şey, otomobil kadar yardım edemez... Hiç bir şey zenginliği, otomobil kadar, böbürlenerek ilân edemez.”

Bir de yirmi yıl sonra 1925 de çalışarak hayatlarını kazanan şu iki dar gelirli kadının dediklerine bakınız: “Otomobilsiz kalmaktansa, elbisesiz kalmayı tercih ederim”, “Yiyeceğimden kısarım da gene otomobilimden vaz geçmem”, Bir başka ev kadını da: “Evinde yıkanacak banyon yokken ne diye otomobil almaya kalkışırım?” denilince: “Eee banyo ile şehire gidilmez ki.” cevabını verir. Nasıl olmuş da yirmi yıl içinde otomobil zenginlere özgü bir lüks olmaktan çıkmış, halk yığınlarının günlük ihtiyaçlarını karşılayan bir taşıt halini almış?

Bunda, bu yeni demokrasi anlayışına bağlanarak otomobil endüstrisinin gelişmesine ve otomobil devriminin gerçekleşmesine var gücüyle çalışan Henry Ford’un hizmeti muhakkak ki çok büyüktür.

Otomobilin geniş yığnlara, halka yayılması için bir takım koşullar lâzımdı. İlkine ucu, sağlam arabalar yapmak, sonra otomobil yolları açmayı kurmak, nihayet bu yollar üzerinde adım başında benzin satış istasyonları ve garajlar açmak.

1920 yılına kadar bu koşullar henüz emekleme halindeydi. Otomobiller son derece ilkel, fizik güce ihtiyaç gösteren, sık sık bozulan bir takım araçlardı. Yollar kışın bataklık, yazın da toz içindeydi. Otomobille kazma küreksiz yola çıkılamazdı.

Bugünkü benzin satış istasyonlarından, garajlardan henüz eser yoktu. İşte böyle bir dönemde, demokrasi ilkesinin otomobil endüstrisine uy-

gulanmasına, halk için sağlam, ucuz, kullanışlı arabalar yapılmasına Ford önyak olmuştur.

Henry Ford³ (1863-1947) 28000 dolarla kurduğu "Ford Motor Company"yi yaptığı bir çok tipte arabalarla kısa zamanda büyütür. Nihayet 1908 de çoğunluk için çok elverişli bulduğu bir tipe, "T" modeli adını verir.

Ford'un kendi hayatından kaleme aldığı şu satırları okuyalım: "...1909 yılında bir sabah daha önce kimseye bildirmeden artık bundan sonra bir tek model otomobil yapacağız, o da T modeli olacaktır diye ilân ettim..."

O zamana kadar bir çok endüstriciler malın yapılışına, sağlamlığına değil de, kazanca bakıyorlardı. Halbuki Ford "Mal iyi yapılır fiat da düşük olursa, kazanç kendiliğinden gelir" diye düşünüyordu. Ford; tek model yapınca, otomobilin çok ucuza çıkacağına, halkın da bunları kapışacağına inanmıştı.

Gerçekten "T" modelini alıcılar kapışmağa başlamıştı. Ford satış arttıkça, fiyatları arttırmıyor tersine düşürüyordu. Fiyatlar düşüğe de satış büsbütün artıyordu.

P. K. K. 1913 de Ford, halk yığınlarının isteklerini karşılamak için, yepyeni bir çalışma metoduyla otomobil yapmayı tasarlıyor. Bu metoda göre otomobil parçaları, kendi kendine yürüyen bir şerit üzerinde işçilerin önüne gelecek, en sonunda da bu şeritler şasilerin bulunduğu noktada toplanarak parçalar birleştirilecek...

3. Henry Ford, Michiganlı bir köylünün oğlu. Daha çocukluğunda makine meraklısı. Eline geçen saatleri kurcalayan söken bir çocuk. 16 yaşında ilk defa raysız yolda yürüyen bir lokomotif gördüğü zaman, aklına çift sürmek içinatsız bir araba yapmak geliyor. Benzin motörünü ilk defa 1885 de yirmi iki yaşındayken görüyor, adamakıllı inceliyor. Makine, motör plânlarının nasıl çizildiğini öğreniyor. 1893 de de otuz yaşındayken ilk atsız arabayı yapıyor. Bundan sonra tam on yıl bir taraftan hayatını kazanırken bir taraftan boş zamanlarında türlü deneyler yapıyor. Bilgisini arttırıyor, kendi kendini yetiştiriyor. Artık kırkına varmış, düşünceleri olgunlaşmıştır. Zenginler için göz kamaştırıcı lüks arabalardan ziyade halk için her işe elverişli sağlam ucuz arabalar zihnini kurcalamakta. Ama ilkin sermaye lâzım. O sırada otomobil yarışları moda halinde, Ford bir yarış otomobili hazırlıyor. Tasarlayan, plânını çizen, yapan hep o.

Artık iş bu otomobili kullanacak güçlü kuvvetli birinin bulunmasına kalmıştır. Ford bu işe, elverişli bulduğu Barney Aldfield'i seçiyor. Bir haftada arabanın nasıl kullanılacağını ona öğretiyor. Ford'un otomobili yarışları büyük bir farkla kazanıyor. Sağladığı kazançla da "Ford Motor Company" yi kuruyor.

Bu metod ve bu metodun dayandığı teori, "İşin Bilimsel Örgütü" teorisini kuran Amerikalı mühendis ve ekonomist Taylor (1856-1915) ün "lüzumsuz hareketler atılırsa verim artar" ilkesine dayanır. Gerçi bu ilke Ford'dan önce bir çok endüstriciler tarafından türlü şekillerde kullanılmıştı, ama Ford bu metodu kullanmakta hepsinden ileri gitmişti:

1914 Ocağında Ford, fabrikasını bu sisteme göre hazırlayınca, bütün dünyada yankı uyandıran bir ilân verdi: O sıralarda otomobil endüstrisinde işçiler 9 saat çalışır 2,5 dolar alırdı. Ford 8 saat için 5 dolar vereceğini ilân etti. Bir az sonra da işçilerine bu hayret verici gündeliği ödemeğe başladı.

Bu, bir çok endüstricilerin işine gelmemiştir. İş piyasasını altüst edecek yıkacak, işçileri azdıracak diye kendisine çatıyorlardı. Ford bunların hiç birine kulak asmadı. "Seri mal ne kadar çok çıkarsa, o kadar ucuz olur; halkın eline de ne kadar çok para geçerse satın alma gücü o kadar artar" ilkesine inatla sadık kaldı. Her yıl otomobil sayısını arttırdıkça maliyeti düşürdü ama işçi gündeliğini hep arttırdı, 1909-1910 da Ford otomobilleri 950 dolara satılıyordu. 1910-1911 de 780 dolara düştü. 1912 de 690 a, nihayet 1917 de 360 dolara kadar indi. Birinci Dünya Savaşı sıralarında fiyatlar biraz arttı. Sonradan yeniden düşerek 1924 de 290 dolar oldu.

Bu ucuzluğa paralel olarak otomobil kullananların sayısı da hızla artmıştı. 1900 yılında, bir az önce de belirttiğimiz gibi A.B.D. lerinde otomobil sayısı 13.324 iken 1915 de 2,5 milyona, 1920 de 9 milyona, 1925 de 20 milyona çıkmıştır. Ford hiç şaşmadan 1927 yılına kadar "T" modeline devam etti.

Amerikanın geniş halk yığınları artık otomobilin tadını almıştı. Otomobillerin yalnız ucuz, sağlam, işe yarar olmasını değil, gösterişli, güzel olmasını da istiyorlardı. Halkın isteğini sezen Ford'un rakipleri: "Her yıl gittikçe mükemmelleşen, daha gösterişli, pırıl pırıl boyalı modeller çıkarılırsa halkın yeni modelleri edinme merakı, bir kelepirci eski model otomobil piyasasını doğuracaktır. O zaman bu kullanılmış ama pırıl pırıl boyalı gösterişli otomobiller o kadar ucuzlayacaktır ki, artık Ford'un kaba yapılı "T" modeli bunlarla yarışamayacak hale gelecektir" diye düşünüyorlardı.

Düşündükleri doğru çıkmıştı. Ford da 1927 de sonra "T" modelinden vazgeçti. Halkın isteğine ayak uydurdu.

Kıyası Ford'un geniş halk yığınları için çok sayıda standart otomobil çıkarma ilkesi bir taraftan 20. yüzyıl Amerikanın coğrafyasını baştan

aşağı değiştiren bir devrim yaratırken; bir taraftan endüstricilere, tüccarlara, ekonomistlere, bankerlere; çoğunluğun, milyonların alabileceği (besin, giyim, ev eşyası gibi) malları yapmanın; ancak azınlığın, refahlarının alabileceği sınırlı sayıda malları yapmaktan daha kârlı olabileceğini gösteriyordu.

Böylece Amerika Birleşik Devletlerinde sınıflar arasındaki perdeleri, uçurumu yıkarak her keseye elverişli tek tip mal yapmak fikri daha 20. yüzyılın başlarında zihinlerde, vicdanlarda kök salmaya başlamış, kapitalizm de daha o zamanlar bu yeni demokrasi anlayışına dayanarak halk yığınlarına hizmet yoluna girmiştir.

Otomobil'in getirdiği yenilikler — Yirminci yüzyılın başlarında Birleşik Devletlerde otomobil zenginlerin elinde pahalı bir oyuncakken, onun bu yeni demokrasi anlayışı sayesinde yirmi yirmibeş yıl içinde halk yığınlarının en işe yarar bir taşıtı oluvermesi, bu hızlı gelişme; elbette ki sosyal yapısının görünüşünü baştan aşağı değiştiren bir takım yenilikler doğuracaktı.

Nitekim bu değişme ilkin yol, benzin istasyonu, garaj gibi doğrudan doğruya otomobille ilgili araçlarda, sonra da sosyal hayatın diğer alanlarında kendini göstermiştir.

Birinci Dünya Savaşından sonra otomobiller kapalı yapılmaya başlanınca satışlar da takside bindirilince kullananların sayısı büsbütün arttı. 1920 de 9 milyonken 1925 de birdenbire 20 milyona çıktı. Artık Federal hükümet olsun, Devletler yöneticileri olsun otomobil yollarını en önemli halk ihtiyaçları arasında görmeğe başlamışlardı. İrili ufaklı otomobil yolları gelişirken, bir yandan da bunlar üzerinde yolculuğu kolaylaştıran benzin satış yerleri, otomobil servis istasyonları, garajlar, turist barınakları, kafeteriyalar, lokantalar türedi; kavşak yerlerinde gidiş geliş düzenleyen, kazaları önleyen kırmızı yeşil ışıklar, tek yönlü yollar belirdi. 1930 dan sonra kavşaklarda birbirini kesmeden alttan üstten giden yollar yapılmaya başlandı. İkinci Dünya Savaşı bitince işlere yeniden hız verildi, böylece bugünün akılları durduran o dev ekspres yollar ağı doğdu.

Otomobillerin doğurduğu bu değişikliklerin sosyal hayatın diğer alanlarına etkide bulunmaması mümkün değildi. Tren çağında şehir toplulukları, tren duraklarına çok yakın yerlerde kurulabiliyordu. Otomobil yolları başlayınca, tren duraklarının çok uzaklarında mantar gibi şehirler fişkırmaya başlamıştı. Büyük şirketler uzaklarda dağ başlarında

bahçe içinde son derecede konforlu, garajlı evler yapmağa uzun süreli taksitlerle bunları satmağa başladılar. Artık çocuklar kırdan açık havadan bol bol yararlanabiliyor, ev kadınları sabahları çocuklarını okula, kocalarını 20-30 kilometre uzaktaki tren istasyonuna bıraktıktan sonra kendileri de alışverişe gidebiliyorlardı. İş yerlerinden 50-60 kilometre uzaklarda oturmak, her gün otomobille gidip gelmek tabiileşiyor, şehir yakınındaki toprakların değeri düşmeğe başlıyordu. Şehirlerden, tren duraklarından 100-150 kilometre uzaklarda çiftlik kurmaktan da kaçınılmıyordu.

Şehrin dışındaki büyük otomobil bulvarları üzerinde kurulan son derecede konforlu moteller, geniş otomobil park yerleriyle, turistleri kendilerine çekmiye, şehirdeki oteller de bu yüzden müşterilerini kaybetmeğe başladılar.

Gene şehir dışındaki bu büyük bulvarlarda kurulan mağazalar yüzlerce binlerce otomobilin rahatca park etmesine elverişli geniş alanlarıyla müşteri çekmeğe başlayınca, şehir içindeki mağazalar da buralar da geniş park yerleri bulunan şubeler açtılar.

Herkes **hafta sonu tatillerini, yıllık izinlerini** şehirlerden yüzlerce kilometre uzaklarda kurdukları evlerinde geçirmeğe başlayınca yazlık oteller de müşterilerinin çoğunu kaybetti.

1920 de altın çağını yaşayan trenler, on yıl sonra 1930 da müşterilerinin yarısını kaybetmişti. Hele bugün "Grey Hound" gibi otobüs şirketleri son derece konforlu, soğuk hava tertibatlı taşıtlarıyla trenden çok daha ucuz bir fiyatla yolcu taşımakta.

Kıyası otomobil, bavul endüstrisine varıncaya kadar her şeyi etkilemiştir. Ağır sandık ve bavul endüstrisi yerini hafif zarif bavul endüstrisine bırakmak zorunda kalmıştır.

Şehirlerde otomobil yerleri de bir mesele olmuştur. Büyük, küçük şehirlerde iş merkezlerinin kalabalık sokaklarında otomobil park yerleri, 5-10 cent atılınca otomatik olarak yarım ya da bir saat işleyen âletlerle kontrol altına alındı. Bu âletler günün her saatinde polislerin kontrolindedir. Belirli zamanı geçiren otomobillerden ceza kesilir.

Daha uzun süreli parklar için büyük şehirlerde, iş yerlerinde ilk saat bir iki dolara kadar yükselen park alanları ya da beş on katlı garajlar vardır. Şehri son derecede çirkinleştiren bu park alanları, her halde ilgililerin de dikkatine çekmiş olacak ki, son yıllarda bunları yer altında kurmağa başladılar.

Otomobilin doğurduğu türlü yeniliklerden biri de "otomobil açık hava sinemaları". Şehir dışındaki büyük bulvarlardan geçerken, sık sık betondan yapılmış kocaman beyaz perdelerle karşılaşırız; gece geçiyorsanız bunların üzerinde çevrilen filmlerin koca koca hayallerini görürsünüz. Bunlar; yaz, kış, yağmur, kar, soğuk, rüzgâr, demez, durmadan işler. Adam başına 80-90 cent verdiniz mi, içinde çoluk çocuk otomobilenizle sinema alanına girersiniz. Sıralanmış yüzlerce ses verici âletlerden birinin önünde otomobilinizi durdurur, kordonla bağlı vericiyi camdan içeriye alırsınız, sesi istediğiniz derecede ayarlar, karşıdaki koca perde-den de filmi seyredersiniz. Bakarsınız yerler karla örtülü, yanınızdaki otomobilde, bebekler oturma yerlerine asılı beşilerde mışıl mışıl uymakta, ana baba da kaloriferli otomobilinden rahat rahat filmi seyretmekte..

Otomobilden başka geniş halk yığınlarının hizmetinde olan televizyon, radyo, telefon, gazete, dergi gibi çeşitli kültür araçlarıyla, şehirlerarası bulvarlardaki büyük mağazalarla, dağ başındaki çiftlikler yalnızlıktan kurtulmuş durumdadır. Gerçekten televizyonla, radyoyla, gazetelerle, dergilerle, mahallî ziraat servisleriyle verilen bilimsel bilgi ve teknikler sayesinde, otuz kırk yıl öncesine kadar geleneğe dayanan ampirik bilgi ve metodlarla çalışan çiftçiler, kaba bir çiftlik amesi olmaktan çıkmış, bir toprak endüstricisi, bir toprak teknikcisi olmuştur. Bugün köyler şehirleşmiş, köylü ile şehirli arasındaki uçurum kalkmıştır. Öyle ki giyiniş, davranış, düşünüş, zevk bakımından aralarında hiç bir fark kalmamış gibidir.

Otomobilin geniş halk yığınlarına yayılması, köy kasaba halkının coğrafya sınırını da genişletmiştir. Otuz kırk yıl öncesine kadar köyünde kasabasında kapalı kalan halk, bugün hafta sonu tatillerinde nehir, göl kenarlarına uzanmak, yıllık tatillerinde de memleket çapında gezintiler yapmak olanağını buldular. Artık Amerikalıların alışveriş sinema ya da hekim için söyle 30-40 kilometreye uzanı vermeleri işten değildir.

Otomobil, büyük halk yığınlarında, bir yere, toprağa bağlanma âdetini de zayıflattı. Amerikalılar zaten avrupalılara göre yere daha az bağlı, daha gezgin insanlar, otomobil onların bu eğilimini büsbütün kuvvetlendirdi.

Nihayet A.B.D. lerinde otomobil, büyük yığınların ruhunda değişiklikler doğurmaktan da geri kalmadı. Volanın arkasında 100-150 kilometreyle kayarken insanın gururlanmamasına, cesaretlenmemesine, heyecanlanmamasına, kendine güveninin artmasına imkân yoktur.

Kullanılmış otomobil endüstrisi, ticareti de otomobil devriminin yeniliklerindedir. Şehir içinde ya dışında bu işlerle uğraşan yüzlerce, binlerce kurum vardır. Bunlar eski otomobilleri tamir eder, boyar, parlatır, satışa çıkarır. Yüzlercesinin satılmak üzere dükkânlarının yanındaki düzlüklere sıralandıklarını görürsünüz. Yeni model otomobiller markasına göre ortalama 2000-2500 dolar arasındadır. Eskidikçe her yıl için 250-300 dolar düşmek gerekir. Birleşik Devletlerde bugün 1954-1955 model bir otomobili 100-150 dolara bile almak mümkün.

Şehirler arası büyük bulvarlardan geçerken binlerce yamrı yumru, parçalanmış, pas içinde otomobil gövdelerinin yattığı tarlalar görürsünüz. Bunlar otomobil mezarlıklarıdır. Bunların da ticareti yapılmakta... Eski model otomobil kullananlar, çoğu zaman yedek parçalarını, eksiklerini ancak bu mezarlıklarda bulabilirler, hem de çok ucuza...

Özellikle Birinci Dünya Savaşından sonra otomobillerin hızla artışı, kazaları, ölümleri de arttırmıştı. 1922 de Birleşik Devletlerde otomobil kazasından ölenlerin sayısı 15 000 imiş, 1932 de 32.000 e çıkmış. Ama daha sonra alınan türlü tedbirler sayesinde kazaların artması önendi. Öyle ki 1948 de otomobil sayısı 1932 ye göre iki misli arttığı halde, ölüm sayısı 1932 de kinden fazla değildi.

Otomobilin, şehir yapılarına, toplumsal hareketliliğe (Social mobility) de etkisi büyüktür. Otomobil, Birleşik Devletlerdeki sıkışık kümelenmeleri, göklere tırmanan şehirleri boş ıssız topraklara yaymakta... Dikeyliğine hareketi yataylığına bir harekete çevirmekte... Toplumsal hareketliliği artırarak hayat temposunu daha canlı daha hızlı kılmakta... İnsanları da bu korkunç hız girdabı içinde tutunmaya alıştırmakta..

Otomobilin geniş halk yığınlarına yayılmasıyla Amerika Birleşik Devletlerinde otomobille doğrudan doğruya ilgili endüstride ve sosyal hayatın diğer alanlarında meydana gelen bütün bu yukarıda saydığımız değişiklikler ve yenilikler hep halk yığınlarına kadar uzanan bu yeni demokrasi anlayışına bağlanabilir.

Bu arada şunu da belirtelim ki: Birleşik Devletlerin bugünkü ekonomi rejimi 1900 ün kapitalist rejiminden tamamiyle ayrılmıştır. Bugün iş hayatının egemeni 1900 de olduğu gibi kapitalistler değildir, iş yöneticileridir. Bugün pay senedi sahipleri bir ortaktan ziyade bir müşteridir. Onun için bugün Amerikanın ekonomi rejimine kapitalistler sistemi değil de "Yöneticiler sistemi" (directorialism) demek daha doğru olur. Yalnız Amerikan ekonomisinin egemeni olan yöneticilerin dilediklerini yapmakta

serbest oldukları da sanılmamalıdır. Bunlar her an tetik üzerindedirler. Kanunlar, sendikalar, kamu oyu, senet sahipleri tarafından sınımsız bağlanmışlardır. Zaten bugün Birleşik Devletlerde iş yöneticiliği türlü uzmanlıklara ihtiyaç gösteren en önemli mesleklerden biri halini almıştır. Üniversitelerin işletme (Business Administration) bölümleri bu boşluğu doldurmakta her yıl iş hayatına binlerce uzman hazırlamakta, endüstri, ticaret evleri, fabrikalar da bunları kapışmaktadır.

Amerikada yeni Demokrasi görüşünün biltme etkisi — 20. yüzyılın başlarında Amerika Birleşik Devletlerinde, Avrupada olduğu gibi, sadece hukuk ve politika alanında kalmakla yetinmeyen, ekonomik hayata, yaşayış tarzına kadar inen bir demokrasi görüşünün belirmesi; sadece yukarıda örneklerini verdiğimiz çeşitli endüstrilere ve bunların meydana getirdikleri yeniliklere etkiye bulunmakla kalmamış; bilimini, bilginlerini de bu yola yöneltmiştir.

Gerçekten 20 yüzyılın ilk çeyreğinde Amerikada bilim anlayışı da, bu yeni demokrasi anlayışına ayak uydurarak, Avrupa bilim anlayışından gittikçe ayrılmağa, bambaşka bir yol tutmağa başlamıştır. Örneğin biraz önce söz konusu ettiğimiz yemede, içmede, giyim kuşamda, barınmada eşitlik; başka bir deyimle zenginin fakirin aynı çorba, et, sebze, meyş konservelerini yemesi; aynı tip sabunu aynı tip traş makinesini kullanması; aynı standart elbiseyi, gömleği, boyunbağını, pabucu giymesi; evlerde aynı tip buz dolabını, elektrik süpürgesini, ısı tertibatını, mobilyayı, sokakta da aynı otomobili kullanması v.b. hep fizik, şimi, biyoloji gibi tabiat bilimlerinin en yeni buluşlarının geniş halk yığınlarının hizmetine seferber edilmesi sayesinde mümkün olmuştur. Denebilir ki bu güne kadar hiç bir toplum fizik, şimi, biyoloji gibi tabiat bilimlerinin buluşlarını —bu derece yararlı bir şekilde— geniş halk yığınlarının günlük ihtiyaçlarına kullanmış değildir. Amerikalı da görülen bu her şeyi (bilimi bile) geniş halk yığınlarının yararına uygulama eğilimi, bu pratik görüş: hep 20. yüz yılda Amerikada, (Avrupada olduğu gibi sadece hukuk ve politika alanında kalmayan) geniş halk yığınlarının ekonomik hayatına, yaşayış tarzına kadar inen o yepyeni demokrasi anlayışından gelmektedir.

Amerikada fizik, şimi, biyoloji gibi tabiat bilimlerinin verilerini geniş halk yığınlarına uygulama eğilimi, şu son otuz kırk yıl içinde psikoloji, sosyoloji gibi insan bilimleri alanında da kendini göstermekten geri kalmadı. 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar amerikalı bilginler de, avrupalı bilginler gibi insanlığın evrim kanunları, toplumların kaderi

türünden deney üstü bir takım sorunlarla uğraşmışlardır. Ama 20. yüz yılın başlarında Birleşik Devletlerde geniş halk yığınlarının yaşama tarzına kadar uzanan bir demokrasi anlayışı belirip de hızla gelişince, Amerikan tabiat ve insan bilimleri de hızla Avrupa tabiat ve insan bilimlerinden ayrılmaya, bambaşka bir yol tutmaya başladı. Bu kısa açıklamadan sonra bu yazımızda tabiat bilimlerinden değil de insan bilimlerinden daha doğrusu sadece Sosyolojiden söz açacağız. Amacımız da Amerikan sosyolojisinin 20. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra nasıl Avrupa sosyolojisinden ayrı bir yol üzerinde yürüdüğünü göstermek olacaktır.

20. yüzyılın başlarında Amerikan Sosyolojisi Avrupa Sosyolojisinden nasıl ayrıldı? — A. B. Devletlerinde 19. yüz yılın son çeyreğinde Lester F. Ward (1841-1913), William Graham Sumner (1840-1910), Franklin Henry Giddings (1855-1931) ve Albion Woodbury Small (1854-1926) ile başlayan Sosyoloji hareketleri Birinci Dünya Savaşı sonlarına kadar Avrupa sosyolojisinin etkisi altında kalmıştır. Çünkü her vesileyle söylediğimiz gibi 19. yüz yılın sonlarında bu sosyologların yetiştikleri çağlarda Amerika Birleşik Devletleri henüz Avrupanın orta ve yüksek burjuva sınıfına dayanan demokrasiden sıyrılmış değildi. Ama 20. yüz yıl başlarında Amerika kolektif orijinalliğini gösterip de Avrupanın burjuva demokrasisi yerine, geniş yığınlara dayanan halk demokrasisi diyebileceğimiz yep yeni bir demokrasiye eğilince, sosyal yapının her alanında olduğu gibi tabiat ve insan bilimleri alanında dolayısıyla sosyolojide de bu yeni görüşe, bu yeni ülküye uyacak yenilikler belirmeğe başladı.

a) Böyle bir demokrasi anlayışı içinde yetişen Amerikan sosyologları toplumsal hayatta çoğunluğun günlük hayatıyla ilgili binbir çeşit olay dururken, Avrupa sosyologları gibi burjuva sınıfının bugün için lüks sayılabilecek teorik sorunlarıyla uğraşamazdı. Onun için Avrupa sosyolojisi, 20. yüzyılda da, 19. yüzyıl burjuva sınıfı sorunlarını incelerken, teorik aristokratik bir yolda yürürken, Amerikan sosyolojisi halk sorunlarını inceleyen tamamiyle pratik ve demokratik bir yola girmiştir.

b) Gerçekten Amerikan sosyolojisi şu son kırk yıl içinde, Avrupa sosyolojisinden bir çok noktalarda ayrılmıştır. Amerikan halk sosyologları, Avrupa burjuva sosyolojisini bir kaç kuşak boyunca saran teorik çekişmelerden, büyük sosyal sistemler kurma merakından artık vaz geçmişler bunların yerine günlük hayatın her çeşit insan ilişkisini deneyleme (expérimentation) metoduna vuran araştırmalara koyulmuşlardır. Birinci Dünya Savaşının sonlarında Amerikada, ilk defa şimi, fizik, biyoloji gibi

Demokratik sosyalizm
1914-1918
1919-1920
1921-1922
1923-1924
1925-1926
1927-1928
1929-1930
1931-1932
1933-1934
1935-1936
1937-1938
1939-1940
1941-1942
1943-1944
1945-1946
1947-1948
1949-1950
1951-1952
1953-1954
1955-1956
1957-1958
1959-1960
1961-1962
1963-1964
1965-1966
1967-1968
1969-1970
1971-1972
1973-1974
1975-1976
1977-1978
1979-1980
1981-1982
1983-1984
1985-1986
1987-1988
1989-1990
1991-1992
1993-1994
1995-1996
1997-1998
1999-2000
2001-2002
2003-2004
2005-2006
2007-2008
2009-2010
2011-2012
2013-2014
2015-2016
2017-2018
2019-2020
2021-2022
2023-2024
2025-2026
2027-2028
2029-2030
2031-2032
2033-2034
2035-2036
2037-2038
2039-2040
2041-2042
2043-2044
2045-2046
2047-2048
2049-2050
2051-2052
2053-2054
2055-2056
2057-2058
2059-2060
2061-2062
2063-2064
2065-2066
2067-2068
2069-2070
2071-2072
2073-2074
2075-2076
2077-2078
2079-2080
2081-2082
2083-2084
2085-2086
2087-2088
2089-2090
2091-2092
2093-2094
2095-2096
2097-2098
2099-2100

tabiat bilimlerinin kesin deneyleme (expérimentation) metodu psikoloji ve sosyoloji olaylarına uygulanmış, gitgide de yaygın bir şekil almıştır. Örneğin endüstri ve ticaret alanında: satıcı, alıcı, işçi, ustabaşı, şef, müdür ilişkileri; hükümet dairelerinde ast-üst ilişkileri; okulda: öğretmen, öğrenci ilişkileri ve daha bunlar gibi sokakta, eğlence yerlerinde, mahkemelerde, hapisanelerde, suçlu çocuklar yurdlarında, tapınaklarda, spor alanlarında v.b. larında görülen bin bir çeşit insan ilişkileri hep deneylemenin çeşitli teknikleriyle incelenme yoluna girmiştir. Kısası Birleşik Devletlerle hiç bir insan ilişkisi yoktur ki bilimin, bilimsel metodun aydınlatıcı ışığına girmemiş olsun.

c) Gerçi insan bilimleri alanında ilk incelemeleri Avrupalı bilginler yapmıştır ama bu incelemelerinde deneylemeden değil de daha çok gözlem (observation) den yararlanmışlardır. Onun için psikoloji sosyoloji bilimlerinde gözlem metodu Avrupalı bilginlerin bir buluşuysa, deneyleme (expérimentation) metodunun çeşitli teknikleri Amerikalı bilginlerin buluşudur. İleride bu konuyu tekrar ele alacağımız için, burada sadece işaret etmekle yetineceğiz.

d) Şu son kırk elli yıl içinde demokrasi anlayışındaki ayrılıktan ötürü Avrupalı Amerikalı bilginler arasında beliren önemli farklardan biri de: Amerikalıların psikolojinin, sosyolojinin günlük hayatımızdaki her çeşit insan ilişkilerinin açıklanmasına büyük yardımı dokunabileceğine, bu yolla da insan ilişkilerinin düzenlenebileceğine inanmalarıdır. Avrupalı bilginlerde bu inanç zayıftır. Gerçi bir çok Avrupalı sosyolog gibi Durkheim de: "Sosyolojinin pratik hayata yararı olmasaydı bir dakika bile üzerinde durmağa değmezdi" demiştir. Ama siz bakmayın onların bu sözlerine; olayları inceleyip de bunlar arasında değişmez bir takım ilişkiler arayacaklarına, insanları ya da ele aldıkları toplumları nasıl hayal ediyorlarsa, nasıl görmek istiyorlarsa; onları, olayların incelenmesinden çıkarılmış birer sonuç gibi ileri sürmeğe kalkışmışlardır.

Bir Avrupa Üniversitesinde öğrencilerden biri, derste hocasından sosyolojinin ne işe yarayacağını sorar. Profesörün verdiği şu cevaba bakınız: "İlkin insan zihnini geliştirmeğe sonra da sosyoloji öğretmeni yetiştirmeğe..." İşte yakın zamanlara kadar Avrupalı bilginlerin, sosyologların çoğu, insan bilimleri hakkında böyle düşünmekteydi. Ama Amerikada Birinci Dünya Savaşı sonlarında başlayan psikoloji ve sosyoloji alanındaki deneylemeli (expérimentale) araştırmaların hızla gelişmesi; şu son yıllarda özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra avrupalıların bu

düşüncelerini sarsmaya başlamıştır. Artık avrupalı bilginler de eski düşüncelerinden sıyrılmaya, Amerikalı meslekdaşlarının verimli yolunda yürümeğe başlamışlardır.

Bir az önce belirttiğimiz gibi bugün Birleşik Devletlerde hiç bir insan ilişkisi yoktur ki gelenekçi ampirik bilgiden sıyrılarak bilimin bilimsel metodun aydınlatıcı ışığına girmemiş bulunsun. Bir fikir vermiş olmak için toplumsal hayatın binbir çeşit günlük ilişkilerinden gelişi güzel birini, örneğin alıcının satın alma iştihasını kabartmaya çalışan reklâmı ele alalım.

Amerikada reklâmcılık — Birinci Dünya Savaşından sonra Birleşik Devletlerde her çeşit endüstri hızla gelişip de piyasayı mala boğunca, bunları satmak bir mes'ele oldu. Alıcının satın alma iştihasını arttırmak için türlü çarelere başvuruldu Her şeyden önce malı halkın isteğine, gönlüne göre hazırlamak gerekiyordu. Bunun için de endüstriciler, fabrikatörler, tüccarlar, psikolog sosyolog gibi uzmanlara başvurdular, onların yardımını istediler.

Türlü soru teknikleriyle halkın isteklerini anlamaya çalışan araştırmacılar, uzun araştırmalardan sonra şu sonuca vardılar; halk çoğu zaman neyi sevdiğinin farkında değildir; ne istediğini de pek bilmez; bilse bile doğruyu söylemez.

Örneğin halkın verdiği cevaplara bakılırsa "Monthly Atlantic" in Amerikada en çok okunan dergilerden biri olması gerekiyor. Bir de istatistiklere başvurunca bakıyorsunuz ki baskı sayısı en düşük dergilerden biri.

Gene: "Açık renk mi, tabii renk mi bira içersiniz?" sorusuna cevap verenlerin üçte ikisi açık içeriz demiş. Aslında tabii renkli bira açık renkliden tam dokuz misli fazla satılmış.

"Renk Araştırma Enstitüsü" bir de şöyle bir deney yapmış: Kadın Derneklerinden birinde konferans salonuna girecekler için iki bekleme odası var. Biri modern, sade; biri de eski tarz eşya ile, ağır halılarla döşeli. Gelenler beklemek için ilkin modern odaya girmişler, bu odada yer kalmayınca ötekine geçmeğe başlamışlar... Konferanstan sonra bayanlara "odalardan hangisini beğeniyorsunuz?" sorusu sorulmuş. Uzun uzun düşündükten sonra yüzde 85 i eski tarz odayı beğendiklerini söylemiş.

Gene aynı Enstitü başka bir deneyinde: aynı çamaşır tozunu üç ayrı renkte paketlere dolduruyor. Paketlerden biri sarı, biri mavi, biri de

mavi üzerine çizgili sarı... Bunlar ev hanımlarına dağıtılıyor. Üçünü de kullandıktan sonra hangisini daha iyi bulduklarını bildirmeleri rica ediliyor. Cevaplar gerçekten dikkate değer. Bayanların çoğu sarı kutudaki tozun çok kuvvetli olduğunu, çamaşırları parçaladığını, mavi kutudakinin çok kuvvetli olduğunu, çamaşırlarını kir içinde bıraktığını, mavi üzerine sarı çizgili kutudakinin de çok iyi, fevkalade olduğunu söylemişlerdir.

Başka bir örnek alalım: “Niçin dişlerinizi fırçalıyorsunuz?” sorusuna çoğunluk: “mikroplar diş çürütmesin diye...” cevabını vermiş. Halbuki yapılan incelemeler dişlerin bu düşünceye en aykırı bir saatte fırçalandığını ortaya koymuştur. Gerçekten çoğunluk dişlerini günde yalnız bir kere, sabahları kahvaltıdan önce fırçalamakta... Yani sabah öğle akşam yemeklerinden diş aralarına biriken mikroplar, yapacağını yaptıktan sonra...

Bütün bu araştırmalar halkın bir şey satın alırken kafasını işletmediğini, ne istediğinin de farkında olmadığını ortaya koymaktadır. Böylece halkın aklından, düşüncesinden yararlanamayacağını anlayan bilginler araştırmalarını derinleştirmek müşterinin, alıcının alt bilinç (subconscient) ve bilinç dışı (inconscient) na inmek zorunda kaldılar.

Bilincimizi kaba bir sınıflamayla üç kata ayırmak mümkündür. Kendi kendini bilen kat (bilinç), kendi kendinden şöyle böyle bulanık bir şekilde haberi olan kat (altbilinç), kendi kendinden hiç haberi olmayan (bilinç dışı) en derin kat.

Bu arada bilinç (şuur) teriminin dar ve geniş anlamları olduğunu hatırlatalım. Geniş anlamda bilinç yukarıda sözünü ettiğimiz üç katı da içine alır, dar anlamda bilinç de yalnız kendi kendini bilen katı bildirir.

İşte bir malı satın alma ya da almama sebeplerini altbilinç (subconscient) de, bilinçdışı (inconscient) nda araştırılmasına, “Motivational Research”; kısaca ilk harfleri kullanılarak “M. R.” denilmektedir. Bu yeni alanın kurucuları Ernest Dichter ile Louis Cheskin'dir. Dichter “Institute for Motivational Research” ın, Cheskin de “Color Research Institute” ün başkanıdır. Özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra ilâncılık şirketlerinde, derinliğine araştırma (Motivational Research) yolunda bir çok psikolog sosyolog çalışmaktadır. Sivriyenler arasında Pierre Martineau, Burleigh Gardner, James Vicary gibi daha bir çok adlar saymak mümkündür.

Bu yolda çalışanlar müşterinin, satın alıcının ruhunun derinliklerindeki asıl kışkırtıcısı nedenleri güdü (Motivation) leri kavramak için tür-

l teknıklere, letlere başvururlar. Örneğin Rorsharch'in mürekkep lekesi testlerinden, türlü resim karikatür testlerinden, Szondi testlerinden tutun da İpnotizmaya kadar her türlü teknikten yararlanırlar; ayrıca alıcının, çeşitli biçimde çekici renklerle hazırlanmış süslü paketler karşısındaki heyecan derecesini anlamak için göz kırpmalarını gizli bir fotografla tesbit eden letlere kadar her türlü araca başvururlar.

Kıtası Birleşik Devletlerde ş son otuz kırk yıl içinde ilncılık; psikoloji sosyoloji gibi insan bilimlerinin deneysel verilerine dayanan son derecede geniş bir endüstri halini almıştır. 1955 yılında Birleşik Devletlerde ilân için harcanan para 9 milyon doları aşmakta, adam başına yılda 58 dolar düşmektedir.

Denebilir ki Amerikada ilncılık, alıcının kendisinin bile bilmediği bilinç dışı isteklerini, eğilimlerini, korku, övünme, kendini beğenme gibi duygularını dikkate alan son derecede ince nazik bir uzmanlık halini almıştır.

İşte bu türlü incelemelere dayanan bir ilân rneęi: "Beş kişiden dördü dış ağrısı çeker, çünkü macun kullanmaz" ya da "Nişanlanır ama evlenemez, çünkü macun kullanmaz, nefesi kokar."

adın ← x *Bilgi Sosyolojisi ve yığın haberleşmeleri (Mass Communication)* — Şimd 20. yüz yılın başlarında Amerika Birleşik Devletlerinde beliren halk demokrasisi görüşünün bütün tabiat ve insan bilimleri gibi sosyolojiyi de nasıl etkilediğini; Amerikada nasıl Avrupa sosyolojisinden ap ayrı bir sosyoloji doğduğunu göstermeğe çalışacağız. Bunun için de sosyolojinin önemli dallarından birini bilgi sosyolojisini ele alacağız. Avrupa bilgi sosyolojisiyle bunun Amerikadaki karşılığı olan yığın haberleşmeleri (Mass Communication) ni karşılaştıracacağız.

Bilgi terimi çok geniş bir anlam taşır. Masallara, boşinanlara dayanan en kaba halk bilgisinden, mistik bilgiden, din bilgisinden, filozofi bilgisinden tutun da en kesin olumlu (positive) bilim bilgisine kadar çıkın, hepsi bilgi teriminin içine girer. Bu çeşitli bilgilerin, toplumla, toplumun çeşitli olaylarıyla ilişkisi (münasebeti) de en eski çağlardan beri bir çok düşünürleri ilgilendirmiş; 19. yüzyılın ilk yarısında sosyoloji kurulduktan sonra da Marx, Durkheim, Lévy Bruhl den başka Mannheim⁴

4. Mannheim (1893-1947) Macaristanda doğmuş, öğrenimini Budapeşte, Freiburg, Heidelberg ve Paris niversitelerinde tamamlamıştır. Heidelberg ve Frankfurt niversitelerinde Profesörlük etmiş, 1933 de Naziler devrinde Almanya'dan ayrılarak İngiltereye göçetmiş "London School of Economics"e öğretim üyesi olmuştur. İngilterede Sosyolojinin gelişmesine büyük yardımı dokun-

Gurvitch⁵ gibi bir çok avrupalı sosyologların inceleme konusu olmuştur. Sosyoloji gibi bilgi sosyolojisi de gerçi Avrupada özellikle Fransa ve Almanyada doğmuş, buradan da bütün uygar dünyanın toplumlarına yayılmıştır, ama sosyolojinin bilgi sosyolojisi denen bu dalı şu son 20-25 yıl içinde A.B.D. lerinde, “yığın haberleşmeleri” (Mass Communication) adıyla bambaşka bir yönde gelişmeğe başlamıştır⁶.

Gerçekten “Yığın haberleşmeleri” şu son yıllarda A.B.D. lerinde sosyolojinin en önemli dallarından biri olmuştur. Üniversitelere bağlı bir çok araştırma merkezleri, bu yolda çalışmakta, bilimsel araştırmalardan başka çeşitli basın, radyo, sinema, ilân kurumlarının isteklerini karşılıyan incelemeler yapmaktadır. Bu araştırma merkezlerinin en tanınmışlarının

smuştur. Başlıca eseri 1929 da almanca olarak yazılan “Ideologie und Utopie” dir. Bu kitap 1936 da “Ideology and Utopia: An Introduction to the Sociology of Knowledge” adıyla ingilizce olarak yayınlanmıştır. Ayrıca: “Mensch und Gesellschaft im Zeitalter des Umbaus” (1935) Almanca çıkmıştır. Bu kitabın ingilizce çevirisi şu adla: “Man and Society in an Age of Reconstruction: Studies in Modern Social Structure” yayınlanmıştır; “Diagnosis of Our Time” 1944 de; Freedom, Power and Democratic Planning 1950 de çıkmıştır. Paul keeskemeti de ilk çıkan yazarların ölümünden sonra iki kitap halinde yayınlamıştır. Bu kitaplardan biri “Essays on the Sociology of Knowledge” adıyla 1952 de; biri de “Essays on Sociology and Social Psychology” adıyla 1953 de yayınlanmıştır. Mannheim’in ana eseri olan “Ideology and Utopia” sında Marx, Max Weber ve Scheler in etkisi görülür.

5. Georges Gurvitch (1894 doğumu) Rus devrimi sıralarında ilkin orta avrupa memleketlerine göçetmiş 1928 de Fransaya yerleşmiştir. Otuzbeş yıldan fazla bir zamandanberi Fransada bulunan Gurvitch Bordeaux, Strasbourg Üniversitelerinde hocalık etmiş. İkinci Dünya Savaşında 1940-1945 yılları arasında New School for Social Research, Columbia University, Rutgers University ve Harvard University de misafir profesör olarak bulunmuş, 1949 da da Sorbonne’daki 2 sosyoloji kürsüsünden birinde yer almıştır. Fransada İkinci Dünya Savaşından sonra kurulan “Centre d’Etudes Sociologiques”in kurucularındandır. Ayrıca Gurvitch “Centre National de la Recherche Scientifique”e bağlı olan bu kurumun ilk müdürlüğünü yapmıştır, 1946 dan beri de “Cahiers Internationaux de Sociologie” adlı dergiyi çıkarmaktadır. Bugüne kadar 35 cilt çıkmıştır. Eserleri için: “Sosyal Determinizmin Çeşitleri ve İnsan Hürlüğü” adlı Gurvitch’ten çevirdiğim kitaba bakınız, Sahife V, 1958, Edebiyat Fakültesi Yayınları.

6. “Cahiers Internationaux de Sociologie” dergisinde (Cilt 32, sah. 135-176, 1962) bilgi sosyolojisiyle ilgili 42 sahifalık çok geniş bir bibliyografya vardır.

dan biri "Columbia University Bureau of Applied Social Research" dir. Başında Lazarsfeld⁸ ile Merton⁹ bulunur.

Lazarsfeld, yığın haberleşmeleri biliminin araştırma bölümlerini şu dörtlü sorusuyla belirtmiştir: "Kim söylüyor, ne söylüyor, kime söylüyor, nasıl bir sonuç sağlıyor?" (Who says, what, to whom, with what effect?)¹⁰. Bu dört bölüm şu başlıklarla sıralanabilir.

1. Sosyal Denetin incelenmesi (Analysis of Social Control)
2. Muhtevanın incelenmesi (Content analysis)
3. Dinleyicinin incelenmesi (Audience analysis)
4. Sağlanan sonucun (ya da yankı) incelenmesi (Response analysis)

1. Birinci bölümde özellikle basın, radio, sinema gibi araçlar (mass media) yoluyla halka ulaştırılan haberler ne dereceye kadar olgulara, gerçeğe, aslına uyar; bu haberlerin halka olduğu gibi ulaşmasını engelleyen ne gibi teknik veya sosyal nedenler vardır; başka bir deyimle halkın haberleşme, haber alma hürlüğünü engelleyen etmem (facteur) ler nelerdir, bunlar araştırılır. Kısası ister yazılı kanun şeklinde olsun ister yaygın örf âdet şeklinde olsun fikirlerin, senbollerin, haberlerin olduğu gibi yayılmasını engelleyen sansür, baskı, tipinde her çeşit sosyal olgular hep bu "yığın haberleşmeleri" (Mass Communication) sosyolojisinin birinci bölümü (Sosyal denetin incelenmesi) ne girer.

Amerika Birleşik Devletlerinde haberleşme hürlüğü sorununun derinliğine bilimsel bir incelemesi için "Time" ve "Encycloepedia Britannica" kurumları, Robert M. Hutchins'in başkanlığındaki uzmanların

7. Bu Araştırma Merkezi ilkin 1937 de Princeton Üniversitesinde "Office of Radio Research" adıyla Paul Felix Lazarsfeld tarafından kurulmuştur. 1940 da Columbia Üniversitesine taşınan bu Merkez, 1944 de çalışma alanını genişleterek yukarıda bildirilen adı almıştır. Başında gene Lazarsfeld vardır, ikinci başkanlığa da Robert King Merton geçmiştir.

8. Profesör Paul Felix Lazarsfeld 1901 de Avusturyada doğmuş, 1925 de Vienna Üniversitesinde "applied mathematics" den doktorasını yapmıştır. Columbia Üniversitesi Sosyoloji bölümünün Mac Iver den sonra başkanı olmuştur. Başlıca eserleri: Radio and the Printed Page (1940); Radio Research, F. Stanton ile (1941); The People's Choice (1941), The People Look at Radio (1946); Communication Research, Harper and Brothers (1848-49); Measurement and Prediction S. A. Stouffer ile (1950); Continuities in Social Research, R. K. Merton ile (1950).

9. Robert King Merton 1910 da doğmuş, doktorasını 1936 da Harvard da yapmıştır. Başlıca eserleri: Mass Persuasion, Fiske, Curtis ile (1946); "Social Theory and Social Structure", Free Press, Illinois (1949) dir.

10. Paul F. Lazarsfeld ve Frank Stanton "Communications Research" 1948-1949, Harper and Brothers, 1949, sah. 332, XIII.

emrine 200.000 dolar ayırmıştır¹¹. Bu uzmanlar topluluğunun yayınladığı eserler A. B. D. lerinde basın, radyo, sinema yoluyla yapılan yayınlarda, memleketin ekonomik yapısının, endüstri örgütünün, haber verme kurumlarının başında bulunan kişilerin, haberleşme hürlüğüne nasıl engel olduklarını ortaya koymaktadır. Örneğin sinema alanında film piyasasını elinde tutan büyük firmalar bir yandan filmde kazanç sağlayan çeşitli tüccar zümrelerinin baskısını, bir yandan da ahlâkı koruyan resmî ve resmî olmayan zümrelerin baskısını dikkate almak zorundadır.

2. “Yığın haberleşmeleri.” sosyolojisinin ikinci konusu muhtevanın incelenmesidir. Bir milletin veya çok geniş bir zümrenin kamu oyunu (halk efkârı) kolaylıkla saran konular nelerdir? Bunu anlamak için de bir millet veya zümrenin değerler sistemini açığa vuran film, radyo, gazete, dergi yayımları veya çok başarı kazanmış kitap gibi çeşitli belgelerin muhtevalarını metodlu bir şekilde incelemek gerekir.

Çoğu zaman halk kendini saran bu konuların farkında değildir, muhteva incelemesi bu değerler sistemini açığa vurduğuna göre bir çeşit kollektif psikanaliz yerine geçiyor demektir.

Bir belgenin muhteva incelenmesi bazan nicel bir karakterde olur: Örneğin sayfaları saymak, belirli bir metinde filan kelimenin kaç defa kullanıldığını saymak gibi... bazan da nitel olabilir: örneğin bir yazıda ya bir radyo konuşmasında filan ya da falan fikre verilen önem gibi...

3. “Yığın haberleşmeleri” sosyolojisinin üçüncü konusu dinleyicilerin, seyircilerin (Audience) incelenmesidir. Bir filmin seyircileri bir radyo konuşmasının dinleyicileri bir gazetenin okuyucuları kimlerdir; bunlar seyir ettikleri filmlerin radyo konuşmalarının, okudukları gazetelerin hangi yönleriyle ilgilenirler, neden filan filmi, radyo yayını filan gazeteyi seçerler; işte bütün bunlar “dinleyicilerin incelenmesi” (audience analysis) konusuna girer.

Günlük gazetelerin, kitapların, satış sayısı, sinemalara giden seyircilerin sayıları, halkın ilgisi, eğilimi hakkında gerçi kaba taslak bir bilgi verir ama bu yeterli değildir; onun için halkın bu eğilimini daha sağlam

11. A free and responsible Press, a general Report on Mass Communication: Newspapers, Radio, Motion Picture, Magazines and Books, by the Commission on Freedom of the Press, The University of Chicago Press, Chicago, Illinois, 1947, page 138.

bir şekilde kavramak amacıyla örnek seçimi (Sampling, fransızcası échantillonnage) ne dayanan yoklama (sondage) metoduna başvurulur.

Radyo dinleyicileri üzerine yoklama (sondage) soru cetvelleri hazırlığına katılan, sonra da sonuçlarını çözümleyen (analiz) Lazarsfeld ile Patricia L. Kendall bir eserle bu incelemelerini ortaya koymuşlardır¹².

Bu kitapta çözümlenen veriler "National Association of Broadcasters" in himayesinde Chicago Üniversitesi "National Opinion Research Center" inin yaptığı bir yoklama (sondage) dan alınmıştır. Bu yoklamada, (sondage) Amerikan halkını yaşa, cinse, ekonomik koşula (şart), öğrenim derecesine, oturduğu yere (büyük, orta, küçük şehir, köy) göre istatistik bakımdan temsil eden ve örnek seçimi (sampling) yoluyla tesbit edilen 3 529 kişi ele alınmıştır. Bunlara uygulanacak soru cetvelini de sosyolog, sosyal psikolog gibi uzmanlardan kurulan bir heyet hazırlamıştır.

4. Nihayet "Yığın haberleşmeleri" (Mass Communication) sosyolojisinin dördüncü konusu "haberlerden sağlanan sonucun incelenmesi" bölümünü ilgilendirir.

Merton'un yığın kandırılması (Mass Persuasion)¹³ adlı eseri bu türlü araştırmaların en iyi örneklerinden biri sayılabilir. Merton bu kitabında Amerikanın çok ünlü radyo yıldızlarından birini Bayan Kate Smith'i ele alarak, bu yıldızın 1943 yılında "Columbia Broadcasting System" merkezinden halkın Millî Savunma bonusu satın alması için sabahın 8 inden gece yarısının ikisine kadar yaptığı 65 kısa konuşmasıyla nasıl 39 000 000 dolar sağladığını incelemiştir. Bu Kate Smith'in radyodaki üçüncü teşebbüsüydü. Birincisinde bir milyon, ikincisinde 2 milyon dolarlık satış sağlamıştı. Merton'un bu incelemesinden sonra yapılan bir dördüncü teşebbüste ise bono satışı birden 110 milyon dolara yükselmiştir.

Bu incelemede amacımız Avrupa bilgi sosyolojisiyle Amerikan yığın haberleşmeleri sosyolojisinin uzun birer açıklamasına girişmek değil sadece dokunmaktı. Bu noktayı hatırlattıktan sonra şimdi asıl konumuza dönelim: Avrupada orta ve üst tabakanın eğilimlerini isteklerini, ihti-

12. Paul F. Lazarsfeld ve Patricia L. Kendall, Radio Listening in America, Prentice - Hall, Inc. New York, 1948.

13. Robert K. Merton, "Mass persuasion. The Social Psychology of a War Bond Drive" Marjorie Fiske and Alberta Curtis'in yardımıyla, Columbia Üniversitesinin "Bureau of Applied Social Research" yayınları, Harper and Brothers, New York.

yaçlarını dikkate alan burjuva demokrasisinin meydana getirdiği bilgi sosyolojisiyle; Amerikada geniş halk yığınlarının eğilimlerine, isteklerine, ihtiyaçlarına yönelen halk ya da yığın demokrasisinin doğurduğu "yığın haberleşmeleri" sosyolojisini birbirleriyle karşılaştıralım.

Bu karşılaştırmayı dört bakımdan ele almak mümkündür: a) Konu bakımından, b) Olguların incelenmesine önem verme bakımından c) Araştırma teknikleri bakımından, d) Araştırma sosyal örgütü bakımından. Şimdi bunları sırayla birer birer gözden geçirelim.

a) Gerçekten avrupalı bilginler, sosyologlar, bilgi sosyologları orta ve üst tabakaların eğilimlerini, ihtiyaçlarını dikkate alan demokratik görüşün etkisiyle ancak çok sınırlı bir zümrenin, aydınların doktrinleriyle, duygularıyla uğraşır; ancak bilim, felsefe, ekonomi, politika alanında sivrilmiş kişilerin, uzmanların, bilginlerin, filozofların düşünceleriyle ilgilenir. Amerikalı bilginler, sosyologlar, bilgi sosyologları ise geniş halk yığınlarının ihtiyaçlarını göz önünde bulunduran bir demokratik görüşün etkisiyle yüksek zümrelerin aydınların felsefeleriyle, bilgileriyle duygularıyla değil de daha çok kamu oyu (halk efkârî) yla, yığınların inançlarıyla halk kültürüyle ilgilenir. Avrupalılar bilginin zihin seviyesiyle, amerikalılar haberler seviyesiyle; Avrupalı sosyolog politik hareketlerin ideolojisiyle uğraşır, Amerikalı sosyolog oy verenlerle vermeyenlerin fikirlerini inceler. Kısası gerek Avrupa bilgi sosyolojisi gerekse Amerika "yığın haberleşmeleri" sosyolojisi, bir toplumda fikirlerle, inançlarla, bilgilerle, ideolojilerle sosyal yapısı arasındaki karşılıklı ilişki (münasebet) yi inceler; bu bakımdan ikisi de aynı konuyla uğraşır, ama biri orta ve üst katların, burjuva sınıflarının sorunlarını ele aldığı halde biri alt katların, halk yığınlarının sorunlarını inceler.

b) Olguların incelenmesine önem verme bakımından da avrupalı sosyologlarla amerikalı sosyologlar arasındaki farklar göze çarpar.

1) Avrupalı sosyologlar olguların incelenmesinde deneyin ham verilerini tahkik edilmiş olgulara çevirmek için gereken koşul (şart) lara pek önem vermezler. Bu konuda oldukça uysaldırlar. Amerikalı sosyologlar ise bu konuda kılı kırk yaran bir titizlik gösterirler.

2) Avrupalı sosyologlar bir kaç az bulunur belgeye ya da gözleme dayanarak geniş sistemler kurmağa hırsıyla bağlıdırlar. Onun için olgular arasındaki ilişkileri (münasebet) inceden inceye araştırmayı küçümserler.

Amerikalı sosyologlar ise öyle geniş sistemler kurmağa meraklı değildirlar. Dar ama derinliğine olarak olgular arasındaki küçük küçük iliş-

kileri (münasebet) araştırmaya önem verirler. Elbette amerikalı sosyologların da avrupa sosyologları gibi meziyetleri de kusurları da vardır amerikalılardaki bu deneysel ispat titizliği, onların burunlarının ucunu göremeyecek derecede ufuklarını darlatacağına da şüphe yoktur.

3) Avrupalı sosyolog tarih belgelerine, malzemesine dayanan incelemelere daha çok önem verir. Amerikalı sosyolog dikkatini bugün gözle-yebildiği olgular üzerinde toplar, bu olgular arasındaki ilişki (münasebet) yi bulmağa çalışır.

Avrupalı sosyologların yarı gözleme, yarı spekülasyona dayanan geniş görüşlü incelemelerinin bilim bakımından çok şüpheli, çok tartışmalı olmasına karşılık; Amerikalı sosyologların kesin gözlem ve deneyleme (expérimentation) metodlarına dayanan dar görüşlü incelemeleri bilim bakımından çok sağlamdır.

Kıyası Avrupalı tasarlar, Amerikalı bakar. Avrupalı geniş amaçlı hayaller kurar, Amerikalı görünen gerçeği derinliğine ineler.

c) Bilginin iki farklı yönüyle üst ve alt katlarıyla ilgilenen bu iki okulun, araştırma teknikleri bakımından da farklar göstermesi tabiidir.

1) Avrupalı bilgi sosyologları olguların çözümlenmesiyle ilgili tekniklere pek önem vermmezler. İncelemelerinde daha çok tarih, felsefe, sanat gibi kaynaklardan yararlanırlar. Şüphesiz bu türlü belgelerin doğruluk derecesini gösteren sağlam teknikleri vardır. Buna karşılık Amerikalı sosyologlar olguların çözümlenmesiyle ilgili çeşitli gözlem ve deneyleme (expérimentation) tekniklerine çok önem verirler. Her hangi bir olayı inceleme, ve bu olay için gereken inceleme tekniğini yaratma birlikte yürür. Örneğin yığın haberleşmeleri üzerinde çalışan Amerikan bilginleri, bu olguların çözümlenmeleriyle uğraşırken türlü türlü görüşme teknikleri, kamu oyu soru cetvelleri, testler ve bunlar gibi daha bir çok teknikler yaratmışlardır. Amerikalıların bu tekniklerinin bolluğu karşısında Avrupalıların teknikleri çok zayıf kalır.

2) Bu gün Amerikan sosyolojisinde çok önemli bir yer tutan gözlemlerin geçerlik (validity)¹⁴ ve güvenilirlik (reliability) sorunlarıyla, Avrupalı sosyologlar ilgilenmezler. Gerçekten aynı olay üzerinde, birbirinden bağımsız olarak yapılan gözlemlerin uygunluğu anlamına gelen güvenilirlik (reliability) sorunuyla Avrupalı sosyolog uğraşmaz. Avrupalı bir bilgine, çözümlendiği (analyse) bir olayın güvenilirlik (reliability) dere-

14. Muteberliğe karşılık olarak "geçerlik" kullanılmıştır.

cesinin, ancak başkalarının da aynı konu üzerinde yaptıkları incelemelerle karşılaştırılınca anlaşılabileceğini söylemek, onun bilim namusuna bir tecavüz sayılır.

Oysa Amerikalı bilginler için güvenilirlik (rebiability) sorunu çok önemlidir. "Kategoriler karmaşıklaştıkça güvenilirlik derecesi düşer", kuralına uyan Amerikalı bilginler güvenilirliği yükseltmek için çok basit, tek boyutlu kategoriler kullanmaya eğilirler.

Bu arada Avrupa ve Amerika okullarının birbirine tabantabana karşı oldukları için asla uyuşamayacakları sanılmamalıdır. Bu iki okulun iyi taraflarını ele alarak yep yeni bir birleşim (synthèse) yapmak pekâla mümkündür. Birinin genelleme (généralisation) birinin de deneyleme (expérimentation) teknikleri birleştirilerek daha sağlam bir yol bulunabilir. Böyle bir denemeye girişilmiştir bile. Örneğin Leo Löwenthal'ın incelemesi¹⁵ gibi.

3) Avrupalıların hiç önem vermediği ama Amerikalıların büyük bir dikkatle üzerinde durduğu sorunlardan biri de dinleyiciler (audience) dir. Gerçi Avrupalılar da bir doktrinin etki derecesinin dinleyiciler (audience) le ilgili olduğunu bilir. Dinleyicilere gözünü büsbütün yummuş değildir. Ama bu konuyu metodlu bir şekilde derinliğine incelemeyi düşünmez. Dinleyiciler hakkında fikir edinmek için örneğin dergilerin, gazetelerin baskı sayısı gibi pek suda verilerle yetinirler.

Oysa Amerikalıların yığın haberleşmeleri bilimi, dinleyicilerin yalnız sayısını değil, bunların kimlerden meydana geldiklerini, tepkilerinin ne olduğunu ölçmeye yarayan derin ve kılı kırk yaran teknikler ileri sürmüşlerdir.

Avrupalı sosyolog dikkatini, düşünce yapısının etmen (facteur) leri üzerinde toplar; Amerikalı sosyolog yayılan fikirlerin psikolojik ve sosyal etkisi üzerinde durur. Avrupalı kaynaklara, Amerikalı sonuçlara başvurur. Biri filan ya da falan fikrin nasıl doğduğunu, biri ortaya çıkan bir fikrin sosyal davranışa ne şekilde etkide bulunduğunu anlamak ister.

Lazarsfeld'in ve bir çoklarının işaret ettikleri gibi yığın haberleşmeleri üzerine yapılan araştırmaların büyük bir kısmı ekonomik pazar ihtiyaçlarını karşılamaktan doğmuş ve gelişmiştir. İlan firmaları arasındaki rekabet bilgileri; film, gazete, dergi, radyo, televizyon yoluyla halka ulaştırılan haberlerin halk üzerindeki tepkisini nesnel (objectif)

bir şekilde ölçme yoluna sürüklemiştir. İlan firmaları kazançlarını arttırmak için ticaret piyasasında kullanılan "slogan" ların kusurlarını araştırmağa koyulmuşlardır.

Ekonomik çevrenin baskısından başka son zamanlarda askerlerin dikkatlerini propaganda üzerinde toplamaları da "dinleyicilerin (audience) ölçülmesi" çalışmalarına yardım etmiştir.

↗ Buna karşılık Avrupanın bilgi sosyolojisi Üniversite çevresinde gelişmiştir. Böyle bir çevrede amerikalı sosyologları "dinleyicilerin ölçülmesi" araştırmalarına zorlayan ekonomik baskı türünden bir şey söz konusu olamaz. Ayrıca Üniversite çevreleri bu türlü araştırmalar için gereken geliri sağlamaktan da uzaktır.

Avrupa bilgi sosyolojisiyle, Amerika yığın haberleşmeleri sosyolojisinin iki ayrı yönde gelişmesine sebep olan çeşitli etmen (facteur) ler arasında, araştırmamızın başından beri çok önemli bulduğumuz demokrasi etmeninin, doğrudan doğruya veya dolaylı bir yolla bu değişiklikleri etkileyebileceğini hatırlatalım.

Bu arada akla gelen şu çok önemli sorun üzerinde de biraz duralım. Endüstrinin, ekonomi piyasasının, hükümetin acele ihtiyaçlarını karşılayan bu yığın haberleşmeleri araştırmaları acaba ne dereceye kadar sosyolojinin temel sorunlarını derinleştirmeğe yarayacaktır? İşte sosyologları ilgilendirmesi gereken başlıca sorun...

Belki de 17. yüz yılda fizik bilimler alanında beliren bir olayın eşi de şimdi sosyal bilimler alanında gelişmekte. Hemen hatırlatalım o sıralarda deneylemeli (expérimental) bilimlere hareket veren Üniversiteler değil, yeni doğan bilim dernekleriydi. Bu hareket, bu atılım (hamle) da fizik bilimlerin gelişmesini sağlayan pratik ihtiyaçlarla sıkı bir ilişki (münasebet) halindeydi. Tıpkı bunun gibi, yığın haberleşmeleri üzerine yapılan araştırmalar için gereken ilk yardımı Üniversiteler değil, Amerikan endüstrisi ve Amerikan hükümeti sağlamıştır. İşte yığın haberleşmeleri alanındaki araştırmacı ekipleri böyle kuruldu, çeşitli teknikler ve dikkate değer buluşlar böyle elde edildi. Bugün bu yolda gelişmeler devam etmekte, üniversiteler de bu türlü araştırmalara bol bol yer vermektedir. Örneğin daha önce de belirttiğimiz gibi 1937 de Princeton Üniversitesinde kurulan "The Office of Radio Research" sonra Columbia Üniversitesine taşınmış, orada gelişerek "Bureau of Applied Social Research" adını almıştır. Bu büronun bir dalı da kolektif haberleşmeler araştırmalarına ayrılmıştır. Bunlardan başka Kongre kütüp-

hanesinin "War Communication Research Project", Chicago Üniversitesinin "The Committee on Mass Communications Research" ve Illinois Üniversitesinin "Communication Research" enstitüsü bu yolda çalışan merkezlerin başlıcalarıdır.

D) Araştırmacılarla ilgili sorunlar bakımından da Avrupalı ve Amerikalı okullar arasında fark vardır.

1) Avrupalılar tek başlarına çalışırlar, bazan da kitaplıklardaki belgeleri idareleri altında olan asistanlarıyla araştırırlar. Amerikalılar ya ekipler halinde ya da bir çok ekiplerden meydana gelen geniş zümreler halinde çalışırlar.

2) Bu araştırma örgütleri arasındaki fark yukarıda işaret ettiğimiz diğer farklarla da sıkı bir ilişki halindedir. Her iki okulun çeşitli araştırma tekniklerine ya da güvenilirlik (reliability) gibi teknik sorunlara olan farklı davranışını, bu farklı araştırma örgütleri büsbütün kuvvetlendirmektedir.

Elbette tek başına bilgi sosyolojisi üzerinde çalışan avrupalı bilginlerin, deneylemeli (expérimentale) verilerin kullanılmasında göz önünde tutulan güvenilirlik (reliability) koşulları hakkında teorik bilgileri vardır. Gene hiç şüphe yok ki malzemenin düzenlenmesinde belirli bir kesinlik araştırırlar bazan da bunu sağlarlar, pek nadir olarak da bu kesinliği sınıflama ölçütlerine uygularlar. Ama iş örgütü, tek başına çalışan bir bilgini, ekip halinde çalışan bilginler gibi devamlı bir şekilde güvenirliliğin (reliability) teknik sorunlarıyla uğraşmaya zorlamaz. Dünyanın bir başka köşesinde çalışan bir bilginin aynı deneylemeli olguları toplamaması aynı ölçütlere dayanarak aynı biçimde yorumlaması aynı yolda akıl yürütmesi (muhakeme) pek zayıf bir ihtimaldir. Hele aynı incelemenin yeniden ele alınması hiç akla gelmez. Çünkü geleneğe aykırıdır. Kısası Avrupalı bilginleri gözlem ve çözümlemelerin (analyse) güvenilirlik (reliability) sorunlarıyla metodlu bir şekilde uğraştırmağa zorlayacak her hangi bir sebep yok gibidir.

Buna karşılık yığın haberleşmeleri alanında çok farklı bir sosyal örgüt içinde çalışan Amerikan araştırmacılarının dikkatlerini güvenilirlik (reliability) gibi teknik sorunlar üzerinde toplamamaları mümkün değildir. Yığın haberleşmeleri ya da kollektif haberleşmeler üzerine yapılan deneylemeli araştırmalar, çok sayıda verilerin metodlu bir şekilde toplanmasını gerektirir. Bu araştırmalar o kadar geniş tutulur ki bunları bir araya getirmeğe bir tek araştırmacının gücü yetmez. Bunu başara-

mak için ekip halinde çalışacak çok sayıda araştırmacıya lüzum vardır. İşte yağın haberleşmesiyle ilgili araştırma ekipleri hep böyle bir zorunluktan doğmuştur.

Böyle bir araştırma örgütünde güvenilirlik (reliability) sorunu çok önemlidir. Aynı deneyleme alanında çalışan araştırmacıların, aynı işlemleri yerine getirmekle aynı sonuçlara varmaları beklenir. Bu işlemlerde kullanılacak metodlar, tutulacak yollar, tek başına çalışan bilginlerde çoğu zaman görüldüğü gibi kapalı bir şekilde değil de açık olarak belirtilmelidir. Yağın haberleşmelerinin muhtevası çok sayıda gözlemci tarafından incelendiğine göre, bunların elde ettikleri sonuçlar arasındaki uygunluk derecesini anlamak da elbette ki ilk plânda gelen bir sorun olacaktır¹⁶.

Bu incelememizde 20. yüz yılın başlarında Amerikanın, burjuva demokrasisinden halk ya da yağın demokrasisine eğilmesinin; Amerika Birleşik Devletlerinin sosyal yapısını nasıl baştan aşağı değiştirdiğini; Ekonomik üretim tekniklerinden, çeşitli endüstrilerinden tutun da tabiat ve insan bilimlerine kadar, bütün bunları nasıl etkilediğini; böylece Amerikada bugün nasıl Avrupadakinden çok farklı, ap ayrı yep yeni bir dünyanın doğduğunu göstermeğe çalıştık.

Amerikada 20. yüzyılın ilk yarısında endüstride, bilimde, sosyal hayatın her yönünde meydana gelen bu değişimin hiç şüphesiz çeşitli nedenleri vardır. Bu incelemede bu çeşitli nedenlerden yalnız birinin, çok önemli saydığımız birinin; demokrasinin değişken (variable) olarak ele alındığını hatırlatalım.

Amerikan ve Avrupa sosyolojilerinin yalnız en önemli iki dalının, yani bilgi sosyolojisiyle yağın haberleşmeleri sosyolojisinin karşılaştırılması bile, Amerika sosyolojisinin Avrupa sosyolojisinden ne kadar farklı bir yol tuttuğunu göstermeğe yeter sanırız.

Gerçekten Amerikan sosyolojisi kolektif orijinalliğini ancak Birinci Dünya Savaşından sonra göstermeğe başlamış, etkisini Avrupa sosyolojilerinde gittikçe arttırmış, İkinci Dünya Savaşından sonra da kendini bütün dünyaya kabul ettirmiştir.

İnsan bilimlerinin geleceği — Harvard Üniversitesinin eski rektörlerinden L. Lawrence Lowel güzel konuşmalarıyla, parlak söylevleriyle tanınmış. Sık sık toplantılara katılır, konuşanları dinler, arkadan da ne yapır

16. Robert King Merton "Social Theory and Social Structure", The Free Press, Illinois, 1949.

œdip bir söylev de kendisi çekermiş. Ünlü rektörün dağarcığında âdeta ezberde bildiği; pünduna getirip de döktürdüğü bir kaç söylevi varmış. Bunlardan biri Greklerle Kartacalıların karşılaştırılması üzerineymiş. Greklerin hâlâ insanların hafızasında yer aldığı, hâlâ insanlar üzerindeki etkilerinin sürüp gittiğini, ama Kartacalıların hiç bir iz bırakmadıklarını söylemiş. Çünkü kendisine göre Kartacalılar Grekler gibi öğretime, felsefeye, sanata önem vermemiş, sadece ticaretle uğraşmış, tüccar kalmış. İşte Lowell bu konu üzerinde parlak bir söylev çektikten sonra: "Amerika da acaba Kartaca durumuna mı düşecektir?" sorusunun cevabını vermeğe çalışmış.

Gerçekten bugün Birleşik Devletleri Kartacaya benzetenler çoktur. Bunlara göre: Amerikada şu son kırk elli yıl içinde halkın hayat seviyesi çok yükselmiş, ama bilim, felsefe, sanat zevki boğulmuş, düşünce hayatı daralmış, sadece eğlenme iştihası kabarmıştır. İşte bugün Avrupada milyonlarca insan, Amerikalıyı böyle ticaretten başka hiç bir değer tanımayan, dolar peşinde koşan, zevkine düşkün kaba bir tip görmekte¹⁷.

Öyle sanıyorum ki şu son kırk elli yıl içinde sosyal yapısı, sosyal değerleri büyük bir hızla değişme halinde olan bir toplum için bu türlü yargılardan sakınmak gerekir. Bugünün Amerikası Birinci Dünya Savaşından önceki Amerika değildir. Lowell'in "Amerika - Kartaca" benzetmesi belki o zamanın Amerikası için bir tartışma konusu olabilirdi. Ama bugün artık Amerikanın insanlığa ereceği hizmetten, bırakacağı manevî mirastan şüphe edilemez de, sadece bunun ne yolda bir hizmet olabileceği üzerinde konuşulabilir. Varacağımız sonuçları peşin fikirlerden sakınarak gerçek hayattan çıkarmağa çalışalım.

Amerika Birleşik Devletleri bugünkü inanılmaz refah seviyesine kanun ve politika alanında kalmayan, ekonomik hayata, yaşayış tarzına, günlük hayatın ihtiyaçlarına, gerçek hayata kadar inen bir demokrasi ülkesüne bağlanmakla ve toplumun maddî manevî her çeşit güçlerini, özellikle bu güçlerin en önemlilerinden biri olan bilimi de bu uğurda harekete getirmekle ulaşmıştır.

Gerçekten bugüne kadar hiç bir toplum fizik, şimi, bioloji gibi tabiat bilimlerinin buluşlarını, yığınların günlük ihtiyaçlarına bu derece yararlı bir biçimde kullanmış değildir. Amerikalı da görülen bu pratik görüş, bu her şeyi yığınların ihtiyaçlarına uygulama eğilimi daha önce de belirtti-

17. Frederick Lewis Allen: "The Big Change", Kesim III, Bölüm III.

tiğimiz gibi, şu son otuz kırk yıldanberi psikoloji sosyoloji gibi insan bilimleri alanında da kendini göstermekten geri kalmamıştır. Aile hayatında karı koca evlat ilişkileri; okulda öğrenci, öğretmen, yönetici; çarşıda alıcı satıcı; fabrikada iş yerinde iş verenle iş gören ilişkileri gibi günlük hayatımızla ilgili binbir sorun henüz pratik bilgiden sıyrılarak bilimsel metodun aydınlatıcı ışığından geçmememişken, amerikalı bilginler avrupalı bilginler gibi insanlığın evrim kanunları, toplumların kaderi ve daha bunlara benzer çeşitli teorik sorunlarla uğraşamazlardı. İşte amerikalı psikolog ve sosyologlar kırk yıldanberi toplum hayatımızı saran bu binbir çeşit insan ilişkilerini bilimin kılı kırk yaran deneyleme (expérimentation) metodunun türlü teknikleriyle çözmeğe çalışmaktadır.

Kıyası fizik kimya biyoloji gibi bilimlerin buluşlarını geniş yığınların ihtiyaçlarına uygulayarak o el değmemiş yabancı toprakları cennete çeviren amerikalılar, şimdi de psikoloji sosyoloji gibi insan bilimlerine dayanarak insan ruhunu, insan münasebetlerini rahata huzura kavuşturmanın yolunu aramaktadırlar.

Bugün öyle sanıyorum ki: "amerikan uygarlığından insanlığa ne kalacak?" sorusu üzerinde, kesin olmasa bile aşağı yukarı bir takım fikirler yürütmek mümkün.

Küçük büyük yollarıyla, dev ekspres bulvarlarıyla azametli asma köprüleriyle yer altı yollarıyla en aşağı Avrupa büyüklüğündeki bu geniş ülkeyi örümcek ağı gibi saran otomobil yol sistemi; New York, Chicago gibi büyük şehirlerin ortalarından gökleri delercesine fıskıran, uzaktan sivri tepeli, kayalık dağları andıran yüksek yapı yığınları küçümsenecek eserler değildir.

İnsanlık tarihinde devrim yaratan atom bombası da ilkin Birleşik Devletlerde gerçekleşmiştir. Yalnız bu kadarı bile, hiç şüphesiz bir milletin yaratıcı gücünü gelecek yüz yıllara duyuracak çapta büyük anıtlardır.

Ama öyle sanıyorum ki Birleşik Devletlerde insan bilimleri uzmanları kırk yıldanberi bilimsel metodla araştırmakta oldukları insan ruhunu, insan ilişkilerini düzenleyen mekanizmayı kavradıkları zaman; Amerikan uygarlığı insanlığa en büyük ve en orijinal eserini vermiş olacaktır.

Not: Amerikaya methiye süren prof. ların
Türkiye'ye geri yollanması.